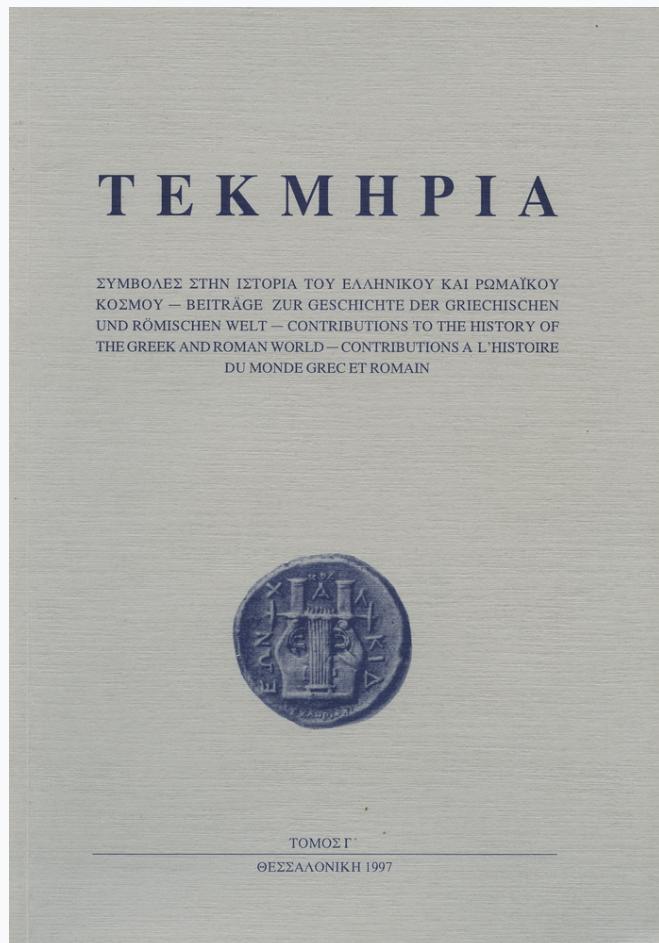

Tekmeria

Vol 3 (1997)

Βασιλικοὶ δικασταὶ καὶ ταγοὶ σὲ μιὰ νέα ἐπιγραφὴ¹
μὲ ώνες ἀπὸ τὴν κεντρικὴν Μακεδονίαν

Π. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

doi: [10.12681/tekmeria.118](https://doi.org/10.12681/tekmeria.118)

To cite this article:

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Π. (1997). Βασιλικοὶ δικασταὶ καὶ ταγοὶ σὲ μιὰ νέα ἐπιγραφὴ μὲ ώνες ἀπὸ τὴν κεντρικὴν Μακεδονία. *Tekmeria*, 3, 23–45. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.118>

Π. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΒΑΣΙΛΙΚΟΙ ΔΙΚΑΣΤΑΙ ΚΑΙ ΤΑΓΟΙ ΣΕ ΜΙΑ ΝΕΑ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΜΕ ΩΝΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Η ΕΠΙΓΡΑΦΗ. Στὴ βιορειοδυτικὴ γωνίᾳ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀνάληψης τοῦ Σωτῆρος Ἀσβεσταριοῦ Γιαννιτσῶν, ποὺ κτίστηκε στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ.,¹ βρέθηκε ἐντοιχισμένη ἐνεπίγραφη λιθόπλινθος ἀπὸ σκληρὸ λευκὸ-μπεζ ἀσβεστόλιθο. Ἡ ἐπιγραφὴ ἦταν τοποθετημένη σὲ ὑψος 1,60 μ. ἀπὸ τὸ ἔδαφος. Ἐως τὸ καλοκαίρι τοῦ 1977 δὲν ἦταν ὁρατή, μιὰ καὶ καλυπτόταν ἀπὸ τὸν βόρειο τοῖχο μικροῦ ἀποθηκευτικοῦ χώρου, ποὺ μεσολαβοῦσε μεταξὺ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κωδικονοστασίου, τὸ ὅποιο κτίστηκε μετὰ τὸ 1922. Μὲ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1992 τὸ κωδικονοστάσιο καὶ ὁ ἀποθηκευτικὸς χῶρος ἔπαθαν σημαντικὲς ζημιές καὶ ἔκτοτε ἦταν ἐτοιμόρροπα. Οἱ ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας, ποὺ σήμερα κατοικοῦν στὸ Μελίσσι καὶ στὸν Πενταπλάτανο Γιαννιτσῶν, ἀντὶ νὰ εἰδοποιήσουν, ὡς ὥφελαν, τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, προτίμησαν νὰ ἀνεγείρουν τὸ φθινόπωρο τοῦ 1997 στοὺς στὰ δυτικὰ καὶ στὰ νότια τῆς ἐκκλησίας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καλυφθεῖ τὸ ἄνω μισὸ τῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὸν βόρειο τοῖχο τῆς δυτικῆς στοᾶς. Στὶς 15 Νοεμβρίου κατὰ τὴ διάρκεια αὐτοψίας στὸν ἀρχαῖο οἰκισμὸ διαπιστώσαμε τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς καὶ στὶς 20 τοῦ ἵδιου μηνὸς προχωρήσαμε στὴν ἀποκάλυψη ὀλόκληρης τῆς λιθοπλίνθου. Ἔτσι βρεθήκαμε μπροστὰ σὲ μιὰ ἐλληνιστικὴ ἐπιγραφὴ πολὺ καλῆς διατήρησης, ἡ ὁποία σώζει δύο ἀγοραπωλησίες ἀμπελιῶν, ποὺ ἀναγράφονται διαδοχικά. Ἡ λιθόπλινθος ἔχει ὑψος 0,70 μ. καὶ πλάτος 0,31 μ., ἐνῶ τὸ πάχος τῆς ἀνέρχεται στὰ 0,48 μ. Ὑψος γραμμάτων 1,1 - 2,3 ἑκ. Διάστιχο 0,005 - 0,01 μ. (Εἰκ. 1-5)

1. Ἡ ἐκκλησία (βλ. Ν. Μουτσόπουλος, *Oἱ ἐκκλησίες τοῦ νομοῦ Πέλλης*, Θεσσαλονίκη 1973, 56-7, πίν. 294-95) εἶναι κτισμένη στὸ νοτιοανατολικὸ ἄκρο τοῦ Ἀσβεσταριοῦ (πρώην Ραδομίρ), σὲ ἀπόσταση 500 μ. νότια - νοτιοδυτικὰ τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ, ποὺ ἐντοπίστηκε στὴ θέση Κούλα· γιὰ τὴ θέση αὐτὴ βλ. Π. Χρυσοστόμου, "Τοπογραφία βόρειας Βοττιαίας. Ἡ Πέλλα, ἡ ἀποικία τῆς Πέλλας καὶ οἱ χῶρες τους", *Μνήμη Λαζαρίδη. Πόλις καὶ Χώρα στὴν Ἀρχαία Μακεδονία καὶ Θράκη. Πρακτικά ἀρχαιολογικοῦ Συνεδρίου Καβάλα 9 - 11 Μαΐου 1986*, Θεσσαλονίκη 1990, 215.

- [Ἐπρίατο Πολ]ύαινος τὰς ἀ[μ]-
 [π]έλους τὰς Βουκάρτα κ-
 αὶ Φιλάγρου παρὰ τῆς Φιλά-
 γρου γυναικὸς καὶ Βουκάρ-
 5 τα, δίκης γενομένης
 [πρὸς] τοῖς βασιλικοῖς δικα[σ]-
 [τ] αἰς, στρατήρων χρυσῶ[ν]
 [τ] εσσαράκοντα. Μάρτ[υ]-
 ρες τούτων· Βρυκκαῖο[ς],
 10 [Λ]εωχάρης, Ἀνδρίσκο[ς],
 [να] [Φ]ιλαγρος, Ἀντίγο-
 νος, Ἀτ[τ]ίνας, Ἐρμος, Σο-
 σίπτα [να]ς. Ἐπρίατο Φίλ[αγ]-
 [ρος] τὰς ἀμπέλου π[αρὰ]
 15 [Φι]λίππου τοῦ Χιωνίδα στα-
 τήρων χρυσῶν τεσσαρ-
 ἀκοντα πέντε, αἰς γείτ-
 οντ[η] ίνας. Βεβαιωτ[ής]
 [Ν]ικάν[ωρ]. Ἐπὶ ταγῶν
 20 [Μ]ενάνδρου, Ἐκαγάρχο[υ],
 [Ο]λωτ[ου], Ἐράκτορος, Κερ[τίμ]-
 [μου]. Μάρτυρες Νικόλαος,
 Βάλακρος, Εὐρ[ε]ίας.....
ΤΑΣ, Ἀττίνας, Ἄρμε[ν]-
 25 [ν]ος.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ. Τὸ ἐνεπίγραφο μέτωπο τῆς λιθοπλίνθου παρουσίαζε ἀρχικὰ ἀποκρούσεις, τις δύοις διχαράκτης ἀναγκάστηκε νὰ λάβει ὑπόψιν κατὰ τὴν πορεία τῆς ἐργασίας του, ἐνώ ἡ ἐνεπίγραφη ὅψη της δέχτηκε ἐπίσης ἀπο-
 κρούσεις φθιρόες καὶ κατὰ τὴν ἐντοίχισή της στὴν ἐκκλησία, μὲ συνέπεια νὰ δη-
 μιουργηθοῦν κάποιες δυσκολίες καὶ προβλήματα στὴν ἀνάγνωση. Ἡ ἐπιγραφὴ
 καταλαμβάνει διάλογη τὴν μπροστινὴ ἐπιφάνεια τῆς λιθοπλίνθου, ἐκτὸς ἀπὸ
 τὸ κάτω τμῆμα της. Ἡ χάραξη παρὰ τὴ φαινομενικὴ ἀμέλεια, ποὺ ὀφειλόταν στὸ
 σκληρὸ ὄντικὸ καὶ τὴν κατάσταση τοῦ φορέα της, ἔχει ἐκτελεστεῖ ἀπὸ ἔμπειρο
 χαράκτη μὲ βάση τὸ ἀντίγραφο τοῦ συντάκτη ἀλλὰ αὐτὸ βέβαια δὲν ἔταν ἀρκετὸ

γιὰ νὰ ἀποφύγει κατὰ τὸ χωρισμὸ τῶν λέξεων κάποιες ἀβλεψίες ἢ λάθη.

Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ γράμματα δέλτα, κάπα, χὶ καὶ ὠμέγα, ἐνῶ σὲ δύο περιπτώσεις (στ. 6 καὶ 23) ὁ χαράκτης δίνει στὸ ὅμικρον τρισκελῆ μορφή, ἀντὶ στρογγυλῆ. Τὸ ὠμέγα εἶναι πολὺ ἀνοικτὸ μὲ μικρὲς κεραῖες. Τὸ κάπα ἔχει καμπύλες τὶς λοξὲς κεραῖες του, ἐνῶ τὸ χὶ δὲν εἶναι χαραγμένο ὅρθια, ἀλλὰ λοξά. Τὸ σχῆμα τοῦ σίγμα ποικίλει, ἔχοντας ἀρκετὰ ἀνοικτὲς τὶς ἀκραῖες κεραῖες του. Ἡ δεξιὰ κεραία τοῦ πὶ ἔχει τὸ μισὸ ὑψος σὲ σχέση μὲ τὴν ἀριστερή, ἐνῶ ἡ ἐπάνω ὁρίζόντια κεραία του δὲν ἔξεχει ἀπὸ τὶς κάθετες. Τὸ πλέον χαρακτηριστικὸ γράμμα ποὺ βοηθάει στὴν ἀκριβέστερη χρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι τὸ ἄλφα μὲ τὴ γωνιώδη μεσαία κεραία του. Ἡ σύγκριση τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς μὲ γράμματα ἄλλων χρονολογημένων ἐπιγραφῶν, ποὺ τοποθετοῦνται στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Ε² ἢ στὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Περσέα, συνηγορεῖ στὴν χρονολόγησή της γύρω στὸ 180 π.Χ.³

ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗΣ ΚΑΙ Η ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀσβεσταριοῦ ἔρχεται νὰ προστεθεῖ στὸ σημαντικό κατάλογο τῶν ὠνῶν, δηλαδὴ πράξεων ἀγοραπωλησίας ἀκινήτων, ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὲς ἀπὸ τὴ Μακεδονία (Χαλκιδικὴ, Ἀμφίπολη καὶ Λευκάδια Νάουσας)⁴. Οὐσιαστικὰ δμως πρόκειται γιὰ τὴ δεύτερη γνωστὴ ὧνή, ποὺ ἔχει ώς ἀντικείμενο ἀποκλειστικὰ καὶ μό-

2. Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς δμοιάζει μὲ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τοῦ τιμητικοῦ ψηφίσματος γιὰ τὸν Παράμονο Σαμαγόρα ἀπὸ τὴ Μόρδουλο ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τοὺς ἐκδότες τὸ 184/3 π.Χ. βλ. M. B. Hatzopoulos - L. D. Loukopoulos, Μογγύλος, cité de la Créstone (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 7), Ἀθήνα 1989 (ἔφεξης: Μογγύλος), 23.

3. Ἐντυπωσιακὴ δμοιότητα μὲ τὴ νέα ἐπιγραφὴ παρουσιάζει ἡ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Ἀζώρο [βλ. G. Lucas, *Les cités antiques de la haute vallée de Titarèse (Thessalie)*, ἀδημ. διδ. διατρ. Λυών 1992 (ἔφεξης: Vallée de Titarèse) 237 κέξ.], στὴν ὥποια καταγράφεται διακανονισμός συνοριακῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν πόλεων Ἀζώρου καὶ Μονδαίας, χρονολογεῖται δέ στὸ ἔτος 178 π.Χ.

4. Γιὰ τὶς μακεδονικὲς ὧνὲς βλ. M. S. Γιούνη, "Ωναι Μακεδονίας ('Ἄγοραπωλησίες ἀκινήτων σὲ μακεδονικὲς ἐπιγραφές τοῦ 4ου καὶ 3ου π.Χ. αἰώνα)", Ἀρμενόπουλος 12, 1991 (ἔφεξης: Ωναι), 25-50, ὅπου καὶ συγκεντρωμένη γενικότερη βιβλιογραφία γιὰ τὸ θέμα. Εἰδικότερα γιὰ τὶς δώδεκα ὧνὲς τῆς Ἀμφίπολης βλ. M. B. Hatzopoulos, *Actes de vente d'Amphipolis* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 14), Ἀθήνα 1991 (ἔφεξης: Amphipolis), 13 κέξ. Γιὰ τὶς ἔξι ὧνὲς τῆς Χαλκιδικῆς βλ. M. B. Hatzopoulos, *Actes de vente de la Chalcidique Centrale* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 6), Ἀθήνα 1988 (ἔφεξης: Chalcidique Centrale), 15 κέξ. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχουν βρεθεῖ ἄλλες δύο τέτοιες ὧνὲς στὴ Χαλκιδικὴ βλ. Ἐ. Τρακοσοπούλου, ΑΔ 39, 1984, Β', εἰκ. 226, 113α καὶ Ι. Παπάγγελος, "Ωνὴ ἀπὸ τὴ Βοττικὴ", Ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας, Γ' Διεθνές Συμπόσιο γιὰ τὴ Μακεδονία (Θεσσαλονίκη 8-12 Δεκ. 1993), Θεσσαλονίκη 1996, 164 κέξ., πρβλ. M. B. Hatzopoulos, *Bull. épigr.* 1997, 402. Γιὰ τὶς ὧνὲς

νο ἀμπέλια⁵.

Οἱ μακεδονικὲς ἐπιγραφὲς ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἀγοραπιωλησίες ἀκινήτων (ἀὼν) καταγράφουν τὴ σύμβαση μὲ τὴν ὁποίᾳ ἔγινε ἡ μεταβίβαση τῆς κυριότητας τοῦ ἀκινήτου. Δηλαδὴ εἶναι συμβόλαια ποὺ περιέχουν μιὰ μεμονωμένη πράξη ἀγοροπωλησίας ἀκινήτου καὶ ποὺ ἡ διατύπωσή τους ἀκοιλούθει σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ ἵδιο τυπικό. Ἐπειδὴ οἱ περισσότερες ἐπιγραφὲς βρέθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ ἀρχαίων οἰκιῶν, θεωρεῖται ὅτι ἀποτελοῦν ἴδιωτικὰ ἀντίγραφα τῶν πρωτοτύπων ἐγγράφων μὲ τὰ ὄποια ἔγιναν οἱ μεταβιβάσεις τῶν ἀκινήτων. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν οἱ ὠνές ἀκινήτων τῆς Μίεζας (β' μισὸ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.)⁶ καὶ οἱ ὠνές τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Σερρῶν (τέλος 4ου αἰ. π.Χ.)⁷, ποὺ πιθανότατα ἦταν στημένες σὲ δημόσιο κτίριο, τὸ ἐπιστάσιον. Μιὰ ἄλλη ἔξαίρεση πιθανότατα ἀποτελεῖ ἡ περίπτωση τῶν ὠνῶν τοῦ Ἀσβεσταριοῦ. Σὲ σημαντικῷ ἰερὸ δικῆς ἀρχαίας κώμης, ὅπου προφανῶς λατρεύοταν κάποια τοπικὴ ἀγροτικὴ θεότητα (π.χ. ὁ Διόνυσος)⁸ θὰ βρισκόταν πιθανότατα τὸ ἀρχεῖο της (γραμματοφυλακεῖο). Δηλαδὴ στὸ πλαίσιο τῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ ἰεροῦ, ὁ ἰερέας ὃς θρησκευτικὸς λειτουργὸς θὰ ἦταν καὶ ἀρχειοφύλακας τῆς κώμης. Ἡ λιθόπλινθος πάνω στὴν ὁποίᾳ χαράκτηκαν διαδοχικὰ οἱ δύο ὠνές ἀμπελιῶν, θὰ ἦταν ἀρχικὰ τοποθετημένη σὲ τοῖχο τοῦ ναοῦ τοῦ ἰεροῦ, ἀποτελώντας κοινοποίηση τοῦ ἐπίσημου ἐγγράφου τῶν ὠνῶν, ποὺ ἦταν κατατεθειμένο στὸ ἀρχεῖο. Στοὺς τοίχους τοῦ ἴδιου ἰεροῦ προφανῶς θὰ ἦταν καταγραμμένες καὶ οἱ ἄλλες ὠνές ἀκινήτων τῆς ἀρχαίας κώμης. Αὐτὸ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι στὴν ἐκκλησίᾳ βρίσκονται ἐντοιχισμένες καὶ ἄλλες παρόμοιες λιθόπλινθοι, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἵδιο ἰερό καὶ δὲν ἀποκλείεται μερικές ἀπὸ αὐτές νὰ εἶναι ἐνεπίγραφες. Τὸ ἰερὸ πι-

τῶν Λευκαδίων βλ. Φ. Πέτοας, "Ωναι ἐκ τῆς Ἡμαθίας", *AE* 1964 (ἐφεξῆς: Ωναι Ἡμαθίας), 1 - 57.

5. Η πρώτη ὠνή ἀμπέλων εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη (Hatzopoulos, *Amphipolis* 33 κεξ., εἰκ. 8-9). Μιὰ ἄλλη ἀγοραπιωλησία ἀπὸ τὴν Χαλκιδικὴν ἔχει ὡς ἀντικείμενα γῆ, ἀμπέλια καὶ οἰκίες (Hatzopoulos, *Chalcidique Centrale*, 23 κεξ.). Γιὰ μιὰ ὠνή ἀμπέλων ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη βλ. *IG XII*, 7, 62, στ. 26 καὶ 30.

6. Πέτοας, Ωναι Ἡμαθίας, 1 - 57 (= *SEG* 24, 1969, 524); πρβλ. Γιούνη, Ωναι, 29 - 30 καὶ M. B. Hatzopoulos, *Macedonian Institutions under the Kings* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 22), Ἀθῆνα 1996, τόμ. II (ἐφεξῆς: *Institutions II*), ἀρ. 92, πίν. LXXVI.

7. Γιὰ τὴν ὠνήν αὐτὴν, βλ. Γιούνη, Ωναι, 27-28, σημ. 21.

8. Ἀν. Χριστοστόμου - Π. Χριστοστόμου, "Διόνυσος, ὁ θεός τοῦ οἴνου καὶ τῶν καρπῶν τῆς ὀπώρας" στὸ νομὸ Πέλλας", *Πρακτικά τοῦ Ε΄ Τριημέρου Έργασίας γιὰ τὴν Ἀμπελοοινικὴν ἴστορίαν στὸ χωρό τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης Νάουσα 17-19 Σεπτεμβρίου 1993* (ίπτὸ ἔκδοση).

θανότατα βρίσκεται κάπου κοντά, ἀπ' ὅπου ἡ ταν εὔκολη ἡ μεταφορὰ τῶν λιθοπλίνθων στὴ νέα τους θέση.

Ἡ ἐπίκληση τῆς ἀγαθῆς τύχης ἢ τοῦ θεοῦ, ποὺ εἶναι προαιρετική στὶς ὧνες, πιθανὸν ὑπῆρχε σὲ στίχο ποὺ ἀποκρούστηκε στὸ ἄνω τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς. Τὸ ρῆμα ποὺ περιγράφει τὴν πράξη εἶναι καὶ στὶς δύο περιπτώσεις τὸ ἐπρίατο, ἐνῶ τὸ ὄνομα χωρὶς τὸ πατρώνυμο τοῦ ἀγοραστοῦ ἀναφέρεται στὴν ὄνομαστικὴν ὡς ὑποκείμενο τοῦ ρήματος. Οἱ πράξεις τῶν ὧνῶν δὲν διακρίνονται μεταξὺ τους μὲ παράγραφο. Στὴν πρώτη ὧνὴ ἡ πρόθεση παράλογον θεῖται ἀπὸ τὸ ὄνομα μὲ τὸ πατρώνυμικὸ τοῦ πωλητοῦ. Μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγοραστῆ ἀναφέρεται τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀγοραπωλησίας, ποὺ καὶ στὶς δύο ὧνες εἶναι ἄμπελοι. Στὴν πρώτη ἀγοραπωλησία προσδιορίζεται μὲ τὸ ὄνομα τῶν παλαιῶν ἰδιοκτητῶν, ἐνῶ στὴ δεύτερη μὲ τὸ ὄνομα τοῦ γείτονα. Τὸ κείμενο τῆς πρώτης ὧνῆς δὲν εἶναι τὸ τυπικὸ τοῦ εἴδους, σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὸ τῆς δεύτερης. Ἡ πρώτη διαφοροποιεῖται σὲ μερικὰ σημεῖα ὡς πρός τὴν ὁρολογίαν ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ὅμοιειδῶν ὧνῶν τῆς Μακεδονίας. Ὁ Πολύαινος ἀγόρασε τὸ ἀμπέλι, τοῦ ὁποίου οἱ παλαιοὶ ἰδιοκτητες ἦταν ὁ Βουκάρτας καὶ ὁ Φίλαγρος, ἀπὸ τὴν γυναίκα τοῦ Φιλάγρου καὶ τὸν Βουκάρτα. Ἡ ἔκταση τῆς φυτείας, ἡ θέση καὶ τὰ ὅριά της δὲν καθορίζονται. Καὶ αὐτὸ γιατί, ὅπως θὰ ὑποστηρίξουμε παρακάτω, πιθανότατα οἱ δύο ὧνες ἀναφέρονται στὸ ἴδιο ἀμπέλι, τοῦ ὁποίου ὅμως τὰ ὑπόλοιπα στοιχεῖα προσδιορίζονται στὴ δεύτερη δικαιοπραξίᾳ. Ἡ τιμὴ ἀγορᾶς καὶ στὶς δύο ὧνες δηλώνεται ὀλογράφως. Στὴν πρώτη ἀναφέρονται ὄνόματα δικτῶ μαρτύρων χωρὶς τὰ πατρώνυμικὰ τους, ἐνῶ στὴ δεύτερη ἔξι. Μόνο στὴ δεύτερη ὧνὴ ἀναφέρεται βεβαιωτής, ἐνῶ στὴν πρώτη ἀπονομάζεται, μιὰ καὶ τὸ ἀκίνητο εἶναι αληφονομικὸ καὶ πωλεῖται ὑστερα ἀπὸ δίκη. Τέλος, ἡ χρονολογία δηλώνεται μόνο στὴ δεύτερη ἀγοραπωλησία μὲ τὰ ὄνόματα τῶν ταγῶν.

ΟΙ ΤΑΓΟΙ. Καὶ οἱ δύο ὧνες δὲν ἀναφέρουν τὸν χρόνο κατὰ τὸν ὄποιο ἔγιναν. Στὴ δεύτερη ἡ χρονολόγηση γίνεται μὲ τὰ ὄνόματα τῶν πέντε ταγῶν. Ἀντίθετα στὴ Χαλκιδικὴ καὶ τὴν Ἀμφίπολη οἱ ὧνες χρονολογοῦνται κατά κανόνα ἀπὸ τὸν ἵερα ἡ τὸν ἐπιστάτη τῆς πόλης.⁹ Στὴν περίπτωση ὅμως τῶν ὧνῶν τῆς Μίεζας οἱ ἡμερομηνίες προσδιορίζονται, τόσο μὲ τὰ ὄνόματα τῆς συναρχίας ταγῶν, ὅσο καὶ μὲ τὰ ὄνόματα τοῦ ἐπιστάτου καὶ τοῦ ἵερος. Ἐπίσης ἀναφέρε-

9. Γιούνη, Ὄνται, 41-2· Hatzopoulos, *Chalcidique Centrale*, 72 κτέξ.: τοῦ ἴδιου, *Amphipolis*, 55, 74 κτέξ.

ται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μῆνα γιὰ κάθε ὥνη.

Στὴ δεύτερη ὥνη τοῦ Ἀσβεσταριοῦ οἱ ταγοὶ εἶναι πέντε καὶ τὰ ὀνόματά τους μνημονεύονται σὲ γενικὴ χωρὶς τὰ πατρωνυμικὰ τους: *Μενάνδρου, Ἐκαγάρχου, Ὄλωίχου, Ἐράκτορος, Κερτίμου*. Πρόκειται γιὰ πέντε ἀρχοντες μιᾶς μεγάλης γειτονικῆς πόλης, ὅπου ἀνήκε ἡ κώμη τοῦ Ἀσβεσταριοῦ. Τὸ ἀξίωμα τῶν ταγῶν εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἐπιγραφές τῆς Φωκίδας, τῆς Δωρίδας καὶ κυρίως τῆς Θεσσαλίας¹⁰. Στὴ Μακεδονίᾳ ἔως σήμερα ταγοὶ μαρτυροῦνται ἐπιγραφικὰ μόνο στὸν κατάλογο τῶν ὥνων ἀπὸ τὴ Μίεζα,¹¹ ἐνῶ ἡ χρήση τοῦ ὄρου στὴ λεγόμενη στήλῃ τοῦ Πατερίου ἀπὸ τὴ Βέροια (ἀρχὲς 1ου αἰ. π.Χ.)¹² εἶναι μᾶλλον ποιητική. Γνωστὴ εἶναι, ἐξάλλου, ἡ γλώσσα τοῦ Ἡσυχίου, ὅπου λέγεται ταγόναγα· *Μακεδονικὴ τις ἀρχῇ*¹³.

Σὲ ἄλλες πόλεις τῆς Μακεδονίας ἀπαντᾶ, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ ὄρος ἀρχοντες, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὄποιων ποικίλει ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθός τους. ἾΑρχοντες ἀναφέρονται σὲ τιμητικὰ ψηφίσματα ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη (242 π.Χ.)¹⁴ καὶ τὴν Μόρογχο¹⁵ (τέλος 3ου αἰ. π.Χ.), καθὼς ἐπίσης καὶ σὲ ἀναθήματα στὴν Δήμητρα ἀπὸ τὸν Ἀνθεμιοῦντα¹⁶, στὸν Διόνυσο ἀπὸ τὴν Ἀπολλωνία¹⁷ καὶ σὲ κάποια ἄλλη θεότητα ἀπὸ τὰ Καλίνδοια¹⁸. Ποικιλία παρούσιάζει ἐπίσης δ ἀριθμὸς τῶν

10. Γιὰ τὴ Δωρίδα καὶ τὴ Φωκίδα βλ. D. Rousset, "Des Doriens de la métropole. Nouveaux documents", *BCH* 118, 1994, 363 κέξ., σημ. 22 καὶ B. Helly, *L'état thessalien: Aleus le Roux, les tetrades et les tagoi*, Λυών 1995. (ἐφεξῆς: *L'état thessalien*) 27 κέξ. Γιὰ τὴ Θεσσαλία βλ. M. Sordi, *La lega tesala*, Ρώμη 1958, 330-336· G. Busolt - H. Swoboda, *Griechische Staatskunde*, Μόναχο 1926, τόμ. II, 1478-1501· M. B. Hatzopoulos, "Thessalie et Macédoine: Affinités et convergences", *Θεσσαλία, δεκαπέντε χρόνια ἀρχαιολογικῆς έρευνας*, 1975-1990, Λυών 17-22 'Αρρ. 1990 Λυών 1994, τόμ. B', 252, σημ. 35 καὶ Helly, *L'état thessalien*, 17 κέξ.

11. Πέτσας, Όναι Ἡμαθίας, 12 πρβλ. *Bull. épigr.* 1965, 231 καὶ Helly, *L'état thessalien*, 27.

12. Γ. Τουράτσογλου, "Πατερίνος Ἀντιγόνου, ἡρως. Ὑστεροελληνιστικὴ στήλῃ ἀπὸ τὴ Βέροια", *Κέρονος. Τιμητικὴ προσφορὰ στὸν Γ. Μπακαλάκη*, Θεσσαλονίκη 1972, 153 κέξ. πρβλ. Helly, *L'état thessalien*, 27.

13. J. N. Kalléris, *Les anciens Macédonies*, Ἀθήνα 1988² (ἐφεξῆς: *Anciens Macédonies*), τόμ. I, 266 κέξ. Helly, *L'état thessalien*, 26 - 27. Πιθανότατα ἀπὸ τὴν ἔκφραση ταγῶν (ἄγη, ἐκ τοῦ ἄγω).

14. R. Herzog - G. Klaffenbach, *Asylieurkunden aus Kos*, Βερολίνο 1952, 16, ἀρ. 6, στ. 32.

15. Hatzopoulos - Loukopoulou, *Morrylos*, 17 κέξ. Hatzopoulos, *Institutions II*, 69-70, ἀρ. 53, πίν. LI.

16. D. M. Robinson, "Inscriptions from Macedonia, 1938", *TAPhA* 69, 1938, 72-73, ἀρ. 31, πρβλ. *Bull. épigr.* 1939, 174 καὶ Hatzopoulos, *Institutions II*, 88, ἀρ. 68, πίν. LX.

17. Hatzopoulos, *Institutions II*, 87-88, ἀρ. 66, πίν. LIX b.

18. Hatzopoulos, *Institutions II*, 87-88, ἀρ. 67.

πολιταρχῶν τῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας, ἐνὸς θεσμοῦ τοῦ ὅποιου ἡ θέσπιση ἀποτελεῖ, ὡς γνωστὸν, ἀνοικτὸ πρόβλημα στὴν ἔρευνα¹⁹.

ΓΕΙΤΩΝ. Καὶ στὶς δύο ὠνὲς παρουσιάζεται ὡς μάρτυρας κάποιος Ἀττίνας, ποὺ εἶναι καὶ διγένειος τοῦ ἀμπελιοῦ στὴ δεύτερη ἀγοραπωλησίᾳ. Ὡς γνωστὸν μεταξὺ τῶν μαρτύρων παρίστανται καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ ἀναφέρονται ὡς γείτονες. Ἡ παρουσία τοὺς προφανῶς δὲν ὀφειλόταν μόνο στὸ γεγονός ὅτι ἦταν εὔκολο νὰ παραστοῦν, ἀλλὰ καὶ στὸ ὅτι ἔξέφραζαν κάποια ἰδιαίτερη νομικὴ ἔννοια, π.χ. νὰ ἐπιβεβαιώθουν τὰ ὅρια τοῦ μεταβιβαζομένου ἀκινήτου²⁰. Μὲ τὴν ἀναφορὰ τοῦ ὄνόματος τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ γειτονικοῦ ἀκινήτου καθορίζεται ἐπίσης καὶ ἡ θέση τοῦ πωλούμενου ἀμπελιοῦ. Κατὰ κανόνα ἡ θέση τοῦ ἀγοραζομένου ἀκινήτου προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ γειτονικοῦ ἀκινήτου. Στὴ δεύτερη ὧνὴ τὸ ἀμπέλι ἀναφέρεται ὅτι γειτνιάζε μὲ τὴν ἰδιοκτησία τοῦ Ἀττίνα, τοῦ ὅποιου δὲ δηλώνεται τὸ πατρώνυμο. Τὸ ἕδιο ὄνομα βρίσκεται ἀνάμεσα στοὺς μάρτυρες καὶ τῶν δύο ἀγοραπωλησιῶν. Στη δεύτερη ὧνὴ ὁ ἀγοραστὴς τοῦ ἀμπελιοῦ εἶναι ὁ *Φίλαγρος*, ἐνῷ τὸ ἕδιο ὄνομα ἀπαντᾶ καὶ στὴν πρώτη ὧνὴ καὶ δηλώνει τὸν ἔναν ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς ἰδιοκτήτες, ἐνῷ ὡς συγκληρονόμος καὶ συνιδιοκτήτης ἀναφέρεται καὶ ἡ γυναίκα τοῦ *Φιλάγρου*. Ἡ ἀξία τῶν ἀμπελιῶν στὶς δύο ὠνές εἶναι ἔνα ἀκόμα δεδομένο ποὺ πρέπει νὰ λάβοιμε ὑπόψιν. Στὴ δεύτερη ὧνὴ καθορίζεται στοὺς σαράντα πέντε στατῆρες, ἐνῷ στὴν πρώτη σὲ σαράντα μετὰ ἀπὸ δίκη. Τέλος παρατηρεῖται ὅτι ἡ δεύτερη ὧνὴ δὲ διακρίνεται μὲ παράγραφο ἀπὸ τὴν πρώτη, ὅπως συνήθως συμβαίνει στὶς γνωστὲς ὠνές. Μὲ βάση τὰ παραπάνω θὰ μπορούσαμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ἕδιο ἀμπέλι, ποὺ ὁ *Φίλαγρος* ἀρχικὰ ἀγόρασε γιὰ σαράντα πέντε στατῆρες ἀπὸ τὸν *Φίλιππο*, γιὸ τοῦ *Χιωνίδα*. Στὴ συνέχεια ὁ *Φίλαγρος* ἐν ᾧ ἔδωσε μέρος τοῦ ἀμπελιοῦ στὸν *Βουκάρτα*, ποὺ πιθανότατα ἦταν γιός του, καὶ γι’ αὐτὸ μνημονεύονται ὡς οἱ παλαιοὶ ἰδιοκτήτες. Μετὰ τὸ θάνατο ὅμως τοῦ *Φιλάγρου* πιθανότατα προέκυψε πρόβλημα (π.χ. διαφωνία ἡ ἀνάγκη χρημάτων γιὰ ἔξοφληση χρεῶν). Τελικὰ ἡ πώληση τοῦ ἀμπελιοῦ γίνεται ἀπὸ τὴ γυναίκα τοῦ *Φι-*

19. Γιὰ τὸ θεσμὸ αὐτὸ βλ. Ph. Gauthier - M. B. Hatzopoulos, *La loi gymnasiarchique de Berœa* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 16), Αθήνα 1993, 38 κέξ., E. Voutiras, "Victa Macedonia: remarques sur une dédicace d'Amphipolis", *BCH* 110, 347-55 καὶ τελευταῖα G. R. Horsley, "The Politarchs in Macedonia, and beyond", *Ancient Macedonia: an Australian Symposium. Papers of the Second International Congress of Macedonian Studies*, Sidney 1995, 99-126.

20. Γιούνη, Ωναί, 47.

λάγρου και τὸν *Boukártα* σὲ δίκη ἐνώπιον τῶν βασιλικῶν δικαστῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς διαδικασίας ἦταν ἡ ἀγορὰ τοῦ ἀμπελιοῦ ἀπὸ τὸν *Pολύαινο* κατὰ πέντε στατῆρες χαμηλότερα ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν του τιμὴν καὶ προφανῶς ὅχι μὲ τὴν πραγματικὴν του ἀξία.

ΒΕΒΑΙΩΤΗΣ. Στὶς περισσότερες ὠνὲς τῆς Μακεδονίας ὁ βεβαιωτῆς εἶναι ἔνας, σπανιότερα περισσότεροι, ἐνῶ μόνον σὲ ἐλάχιστες δὲν ἀναφέρονται²¹. Στὴ δεύτερῃ ὧνή ὁ βεβαιωτῆς *Nikánωρ* ἔχει τὴ θέση τοῦ ἐγγυητῆ. Κατὰ κανόνα οἱ βεβαιωτὲς εἶναι συγγενεῖς τῶν ἐνδιαφερομένων, συνηθέστερα τοῦ πωλητῆ, γιατὶ σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιο ὁ ἀγοραστῆς μπροσθεῖται ἐνδεχομένως νὰ ζητήσει εὐθύνες ἀπὸ τὸν ἐγγυητή. Ὡς ἐγγυητὲς δούζονταν πολίτες, οἱ δόποιοι εἶχαν κατὰ τὸ παρελθόν ἥκατὰ τὸ χρόνο τῆς σύναψης τοῦ συμβολαίου σχέση μὲ τὸ ἀκινήτο. Ἡ παρουσία τους παρεῖχε μιὰ ἐπιπλέον ἐγγύηση στὸν ἀγοραστή, προκειμένου νὰ ἔξασφαλισθεῖ ἀπὸ μιὰ ἐνδεχόμενη μὴ νόμιμη ἀγορὰ τοῦ ἀκινήτου.

ΒΑΣΙΛΙΚΟΙ ΔΙΚΑΣΤΕΣ - ΜΑΡΤΥΡΕΣ. Στ. 5-9: δίκης γενομένης [πρὸς] τοῖς βασιλικοῖς δικα[στ]αῖς στατήρων χρυσῷ[ν τ]εσσαράκοντα. Μάρτ[υ]ρες τούτων. Ἡ πρόθεση πρὸς σημαίνει ἐνώπιον, μὲ τὴν παρουσία²². Ιδιαίτερης σπουδαιότητας εἶναι οἱ πρωτοεμφανιζόμενοι ἐδῶ βασιλικοὶ δικασταί, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἔγινε ἡ ἀγοραπωλησία καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς τιμῆς τοῦ ἀμπελιοῦ. Ἡ ἐκδίκαση τῆς ὧνης ἀπὸ τοὺς δικαστές αὐτοὺς ἵσως ὀφειλόταν στὸ διτὶ ἐπόκειτο γιὰ ἀμπέλι ποὺ ἦταν ἴδιοκτησία τοῦ *Φιλάγρου* καὶ τοῦ *Boukártα*, ἐνῶ οἱ πωλητὲς εἶναι ἡ γυναίκα τοῦ *Φιλάγρου* καὶ δὲ *Boukártas*, πιθανότατα ὁ γιὸς τοῦ *Φιλάγρου*. Ἐνα παρόμοιο παράδειγμα συναντᾶται σὲ ὧνὴ τῆς Ἀμφίπολης, ὅπου κάποιος Πολικράτης ἀγοράζει τὰ ἀκίνητα ἀπὸ τοὺς κληρονόμους (παρὰ τῆς *Σωστράτου* γυναικός καὶ τῶν παίδων τῶν *Σωστράτου*)²³. Στὶς παραπάνω ἀγοραπωλησίες οἱ γυναῖκες - κληρονόμοι, ποὺ ἀναφέρονται μόνο μὲ τὸ ὄνομα τοῦ συζύγου τους, ἐμφανίζονται κυρίες τοῦ ἑαυτοῦ τους, ἔχοντας πλήρη ἴκανότητα δικαιοπραξίας ἀκινήτου²⁴.

Στὴ Μακεδονίᾳ δικαστὲς χωρὶς τὸν τίτλο βασιλικοὶ εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τέσσερις ἐπιγραφές. Πρόκειται γιὰ τὸν προαναφερθέντα κατάλογο ὧνῶν ἀπὸ τὴ

21. Γιὰ τὸ θέμα βλ. Γιοΐνη, Όνται, 43 κέξ.

22. *LSJ* 9λ. πρός.

23. Hatzopoulos, *Amphipolis*, 24 κέξ.

24. Γιὰ τὸ θέμα, βλ. Γιούνη, Όνται, 35 κέξ.

Μίεζα (β' μισό τοῦ 3ου αἰ.)²⁵, γιὰ τὸ διάγραμμα τοῦ Φιλίππου Ε΄ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη (187/6 π.Χ.)²⁶, γιὰ τὸ ψήφισμα τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς τιμὴ τοῦ Ἀδμήτου Βόκρου, ὃπου ἀναφέρονται πέντε δικαστὲς²⁷ καὶ γιὰ τὴν ἐπιγραφὴ τῆς Δράμας ποὺ διασώζει στρατιωτικὸ διάγραμμα τοῦ Φιλίππου Ε΄²⁸. Εἶναι γεγονὸς ὅτι ὑπάρχει σαφῆς διάκριση μεταξὺ τῶν βασιλικῶν δικαστῶν²⁹ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀσβεσταριοῦ καὶ τῶν δικαστῶν ποὺ ἀναφέρονται στὶς παραπάνω ἐπιγραφές. Στὸν κατάλογο ὧνῶν ἀπὸ τὴ Μίεζα ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ τὸν πρῶτο ἐκδότη τοῦ ὅτι οἱ μάρτυρες δικαστῶν πιθανὸν εἶναι βασιλικοὶ δικαστὲς ποὺ παρίστανται ὡς μάρτυρες³⁰. Στὶς δικαιοπραξίες αὐτὲς παρατηρεῖται πράγματι σχολαστικότητα στὴν καταγραφὴ τῶν ἀκινήτων καὶ τοῦ χρόνου ποὺ ἔγιναν, σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτές τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀσβεσταριοῦ, ὃπου ἡ διατύπωση εἶναι συνοπτικότερη. Συνήθως ὁ ἀριθμὸς τῶν μαρτύρων στὶς ὧνές κυμαίνεται ἀπὸ δύο ἕως πέντε³¹. Γιὰ παράδειγμα στὴν περίπτωση τῆς πρώτης ἀγοραπωλησίας ἀπὸ τὴ Μίεζα οἱ μάρτυρες εἶναι πέντε καὶ ἀναφέρονται μὲ τὰ παρωνυμικὰ ἡ ἀκόμη καὶ μὲ τὰ ἔθνικά τους. Στὴ δεύτερη καὶ τρίτη ὧνή τοῦ καταλόγου τῆς Μίεζας

25. Πέτσας, Ωναί Ἡμαθίας, 35.

26. Βλ. *IG X* 2,1,3: Ἀπὸ τὴν ἐκτενέστατη βιβλιογραφία τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ἀναφέρονται ἐδῶ ἐνδεικτικὰ τὶς μελέτες τῶν Σ. Πελεκίδη, Ἀπὸ τὴν Πολιτεία καὶ Κοινωνία τῆς Ἀρχαίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1934, 5 -23· C. B. Welles, "New Texts from the Chancery of Philip V of Macedonia and the Problem of the Diagramma", *AJA* 42, 1938, 249 - 51· M. Holleaux, *Études d'epigraphie et d'histoire grecques*, Παρίσιον 1938, τόμ. I, 261-70· H. Bengston, *Die Strategie in der hellenistischen Zeit*, Μόναχο 1937-1952, τόμ. II, 326, ἀρ. 3· M. Rostovtzeff, *Social and Economical History of the Hellenistic World*, Οξφόρδη 19572, τόμ. I, 440 καὶ τόμ. III, 1429, ἀρ. 24· A. Heuss, *Stadt und Herrscher des Hellenismus*, Ααλεν 1963³, 286· J. Toulopoulos, "Δικασταὶ=Judices?", *Historia* 18, 1968, 407-21 καὶ τελευταῖα B. Hatzopoulos, *Macedonian Institutions under the Kings* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 22), Ἀθῆνα 1996 τόμ. I, 377-80 καὶ *Institutions* II 39-40, ἀρ. 15, πίν. XX.

27. Βλ. Πελεκίδης, ὥ.π. 17 καὶ Hatzopoulos, *Institutions* II 67-8, ἀρ. 50, πίν. XLVIII.

28. Π. Νίγδελης - K. Σισμανίδης, "Δύο ἀντίγραφα ἐνὸς ἐπιστρατευτικοῦ διαγράμματος τοῦ Φιλίππου Ε΄ (οἱ ἐπιγραφὲς ἀρ. 6660 Μουσ. Θεσσαλονίκης καὶ 207 συλλογῆς Ποτίδαιας)", *Ἀρχαία Μακεδονία VI* (ὑπὸ ἐκτύπωσης).

29. Οἱ βασιλικοὶ δικασταὶ θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἔνα δευτεροβάθμιο δικαστικὸ ὅργανο, ὅρισμένο ἀπὸ τὸ βασιλιά, ποὺ μεταξὺ τῶν καθηκόντων τους θὰ ἤταν καὶ ἡ ἐκδίκαση ἀποφάσεων τοπικῶν δικαστῶν (δικαστῶν τῶν μακεδονικῶν πόλεων), ὅπως λ.χ. ἀποφάσεων σχετικῶν μὲ δικαιοπραξίες ἀγοραπωλησιῶν, οἱ ὅποιες δὲν εἶχαν γίνει ἀποδεκτὲς ἀπὸ τοὺς συμβαλλομένους. Η προσφυγὴ στὸ ὅργανο αὐτὸ τὴν περίπτωση τῆς πρώτης ὧνῆς τῆς νέας ἐπιγραφῆς, ποὺ πιθανότατα ὀφειλόταν σὲ κληρονομικές διαφορές, σχετιζόταν καὶ μὲ τὸ ἔπωνιν, τὸ γνωστὸ τέλος ποὺ καταβαλλόταν στὸ βασιλικὸ θησαυροφυλάκιο.

30. Πέτσας, Ωναί Ἡμαθίας, 13, 23.

31. Γιὰ τὸ θέμα, βλ. Γιούνη, Ωναί, 46 κέξ, ὅπου ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

οἱ μάρτυρες διακρίνονται σὲ δύο κατηγορίες μὲ τοὺς χαρακτηρισμοὺς μάρτυρες δικαστῶν καὶ στοὺς μάρτυρες ἐναντίᾳ δικαστῶν. Ὑποστηρίχθηκε ὅτι οἱ μάρτυρες τῆς πρώτης κατηγορίας ἡταν περιβεβλημένοι μὲ κάποια ὀρχή, ἐνῶ τῆς δεύτερης ἡταν ἀπλοὶ Ἰδιώτες. Ἐπίσης, θεωρήθηκε ὅτι, ἂν οἱ μάρτυρες δικαστῶν εἶχαν ἀρμοδιότητες ἀντίστοιχες μὲ αὐτές τῶν βασιλικῶν δικαστῶν στὴν Δούρα-Εύρωπο (1ος μ.Χ. αἰ.), τότε σημαίνει ὅτι ἡταν ἀρχοντες, τοπικοὶ ἀντιπρόσωποι τῆς βασιλικῆς ἔξουσίας, ποὺ μεταξύ τῶν καθηκόντων τους ἡταν καὶ αὐτὸ τῆς παράστασης ὡς μαρτύρων κατὰ τὴ σύναψη ἀγοραπωλησιῶν³².

Ἐντύπωση προξενεῖ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν μαρτύρων (μάρτυρες τούτων) στὴν πρώτη ὥνῃ εἴναι ὀκτώ, ἐνῷ στὴ δεύτερη ἔξι (ἀπλῶς μάρτυρες). Τὰ προβλήματα ποὺ συνδέονται τόσο μὲ τὴ χρήση τῶν χαρακτηρισμῶν αὐτῶν, ὅσο καὶ μὲ τὸ διαφορετικὸ ἀριθμὸ μαρτύρων δὲ μποροῦν νὰ ἔξεταστο ἐκτενῶς ἐδῶ. Τὸ ὅτι ὅμως ὑπάρχουν ὀκτὼ μάρτυρες στὴν πρώτη ὥνῃ ἵσως οφείλεται στὴν Ἰδιαιτερότητα τῆς δικαιοπραξίας, ποὺ ἔγινε ὕστερα ἀπὸ δίκη.

TIMH. Τὸ ἀντίτυμο ποὺ καταβάλλεται ἀπὸ τοὺς ἀγοραστές στὶς δύο ὥνες γιὰ τὶς ἀμπέλους ἀναφέρεται ὀλογράφως. Στὴν πρώτη καθορίζεται στοὺς σαράντα στατῆρες καὶ στὴ δεύτερη στοὺς σαράντα πέντε. Μὲ βάση τὴν ἀξία μπορεῖ νὰ γίνει προσπάθεια ὑπολογισμοῦ τῆς ἔκτασης τοῦ ἀμπελοῦ. Στὴν Ἀμφίπολη καὶ στὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. ἀμπέλι ἔκτασης ἔξι πλέθρων (énα πλέθρον = 867 τ.μ.), δηλαδὴ γύρω στὰ πεντέμισι στρέμματα, πωλήθηκε ἀντὶ 320 δραχμῶν³³ (=26,67 στατῆρες, μὲ ἀξία στατῆρα στὰ χρόνια τοῦ Φιλίππου B' 12 δραχμές). Οἱ τιμὲς τοῦ ἀμπελοῦ τῶν ὥνων τοῦ Ἀσβεσταριοῦ (40 καὶ 45 στατῆρες= 400 καὶ 450 δραχμές ἀντίστοιχα, μὲ ἀξία στατῆρα μετὰ τὸν Ἀλέξανδρο Γ' 10 δραχμές) δείχνουν ὅτι ἡ ἔκτασή του, θὰ ἡταν προφανῶς μεγαλύτερη ἀπ' αὐτὴν τῆς Ἀμφίπολης, ἃν ληφθεῖ ὑπόψιν βέβαια ἡ χρονικὴ διαφορά καὶ ὁ πληθωρισμὸς τῆς ἐποχῆς.

ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ. Ἡ προσφορὰ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀσβεσταριοῦ στὸν τομέα τῆς μακεδονικῆς ὄνομαστικῆς εἴναι σημαντικὴ, καθώς σ' αὐτὴν μαρτυροῦνται εἴκοσι κύρια ὄνόματα, ἀπὸ τὰ ὄποια τὸ ἔνα εἴναι πατρωνυμικό, ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μᾶς ἔχει σωθεῖ ἡ κατάληξη -τας. Ἀπὸ τὰ ὄνόματα αὐτὰ, ὀκτὼ παραδίδονται γιὰ πρώτη φορὰ (πρόκειται γιὰ τὰ ὄνόματα *Bouskártas*, *Bouukkaios*,

32. Γιούνη, Ὄναι, 48, C. B. Welles, *The Excavations at Dura - Europos, Final Report V*, I, New Haven 1944, 98 κέξ.

33. Hatzopoulos, *Amphipolis*, 33 κέξ.

Ἐκάγαρχος, Ἐράκτωρ, Εύρειας, Ἐρμος, Λεωχάρης καὶ Σοσσίπτας), ἐφτάτηναν φέρονται στὶς ἐπιγραφικὲς κυρίως μαρτυρίες σπάνια (πρόκειται γιὰ τὰ δύνοματα Ἀνδρίσκος, Ἀρμενος, Ἀρτίνας, Βάλακρος, Ὄλωιχος, Πολύαινος καὶ Χιωνίδης), ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα ἔξι (δηλαδὴ τὰ δύνοματα Ἀντίγονος, Μένανδρος, Νικάνωρ, Νικόλαος, Φίλαγρος καὶ Φίλιππος) εἶναι γνωστὰ ἐλληνικὰ δύνοματα, ποὺ ἐπιχωριάζουν στὴ Μακεδονία. Ἀξίζει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι οἱ ταγοὶ φέρουν τὰ (ἐν μέρει σπάνια) δύνοματα: Ἐκάγαρχος, Ἐράκτωρ, Μένανδρος, Ὄλωιχος καὶ Κερτίμμας. Στήν τάξη τῶν γεωργῶν ἀνήκουν Μακεδόνες μὲ δύνοματα ὄπως Ἀττίνας, Βουκάρτας, Βρυκκαῖος, Φίλαγρος, Φίλιππος κλπ.³⁴. Κανένα δύνομα τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ταυτίζεται μὲ κάποιο γνωστὸ στὶς πηγές Μακεδόνα τῆς ἐποχῆς τῶν τελευταίων Ἀντίγονιδῶν.

Ἀνδρίσκος. Τὸ δύνομα ἀπαντᾶ σπάνια στὴ Μακεδονία³⁵.

Ἀντίγονος. Πρόκειται γιὰ δύνομα ἰδιαίτερα διαδεδομένο μεταξύ τῶν Μακεδόνων³⁶ ποὺ φέρουν ἴστορικὰ πρόσωπα καὶ μαρτυρεῖται ἐπιγραφικὰ ἥδη ἀπὸ

34. Στὶς ὡνὲς τῆς Μίεζας (Πέτσας, Ὄνταί Ἡμαθίας, I κέξ.) μαρτυροῦνται γεωργοὶ μὲ τὰ δύνοματα Ἀττίνας, Φίλαγρος, Νικάνωρ καὶ Φίλιππος, μὲ τὰ ὄποια ἀπαντοῦν στήν ἐπιγραφὴ μὲ τὶς ὡνὲς τοῦ Ἀσβεσταριοῦ.

35. Ἡ ἀρχαιότερη ἐπιγραφικὴ μαρτυρία τοῦ δύνοματος εἶναι ἀπὸ τὴν Πέλλα [4ος π.Χ. αἰ. βλ. J. M. Cormack, *Inscriptions from Pella, Edessa and Beroea*, *APF22 - 3* (1973 - 4) 203 κέξ.]. Μαρτυρεῖται ἐπίσης στήν Ἀμφίπολη (μέσα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ., Hatzopoulos, Amphipolis, 49 κέξ.) καὶ στὴ Βάττινα τῆς Όρεστιδος [Α. Ριζάκης - I. Τουράτσογλου, *Ἐπιγραφαὶ Ἀνω Μακεδονίας*, Ἀθήνα 1985, τόμ. I (ἐφεξῆς: EAM) 168 κέξ. ἀρ. 186]. Γνωστότερος ἀπὸ τὶς ἴστορικὲς πηγὲς εἶναι ὁ Ἀνδρίσκος (Ψευδο-Φίλιππος), ποὺ ἔγινε βασιλιάς τῶν Μακεδόνων τὸ 149 π.Χ. καὶ πολέμησε ἐναντίον τῶν Ρωμαίων (βλ. H. Helliesen, *Andriskus and the revolt of the Macedonians 149-148 B.C.*, (διδ. διατρ.) Wisconsin 1968 καὶ τοῦ ἴδιου μὲ τὸν ὕδιο τίτλο στὴν *Ἀρχαία Μακεδονία IV*, Θεσσαλονίκη 1986, 307-14).

36. Μαρτυρεῖται στήν Ἀλμωπία (βλ. Ἀν. Χρυσοστόμου, Ἀρχαία Ἀλμωπία Θεσσαλονίκη 1994, 82, εἰκ. 37), στὴ Βεργίνα [Χρ. Σαατσόγλου - Παλιαδέλη, Τὰ ἐπιτάφια μνημεῖα ἀπὸ τὴν Μεγάλη Τούμπα τῆς Βεργίνας, Θεσσαλονίκη 1984 (ἐφεξῆς: *Ἐπιτάφια μνημεῖα*), 271], στὴ Βέροια [A. Tataki, *Ancient Beroea. Prosopography and Society* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 8), Ἀθήνα 1988 (ἐφεξῆς: PB) 109 -11, ἀρ. 189-201, 346 καὶ B. Ἀλλαμανῆ-Σουσῆ, "Ἀπόλλωνι, Ἀσκληπιῷ, Ὅγειᾳ. Ἐπιγραφικὴ μαρτυρία γιὰ τὸ Ἀσκληπεῖο Βέροιας", ΑΔ 39 (1984) Μελέτες, (ἐφεξῆς: Ἀσκληπεῖο Βέροιας) 96, 98], στὸ Αίγινον (SEG 38, 1988, 630), στήν Πύδνα (SEG 38, 1988, 612), στὴ Μόροψολο (Hatzopoulos-Loukopoulos, *Mortylos*, 68), στὰ Καλίνδοια [M. Hatzopoulos-L. Loukopoulou, *Recherches sur les marches orientales des Téménides (Anthémone - Kalindoia)*, Ἀθήνα 1996 τόμ. II (ἐφεξῆς: *Recherches II*), 222]. Γιὰ τὴ διάδοσή του στὴν Ἀνω Μακεδονία βλ. EAM σ. 206-7 (17 φροές). Το δύνομα εἶναι γνωστὸ ἐπίσης στὴν Πέλλα (βλ. Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου, *Πέλλα I. Ἰστορικὴ ἐπισκόπησις καὶ μαρτυρίαι*, Ἀθήνα 1971) 71-2, M. Σιγανίδου, ΑΔ 29 (1973-74), B3, 713, ἀρ. 5 καὶ Π. Χρυσοστόμου, "Νέες ἐπιγραφές ἀπὸ τὴν Πέλλα καὶ τὴν περιοχὴ τῆς", *Τυμπικός τόμος* γιὰ τὴ Μαρία Σιγανίδου(ὑπὸ ἔκδοση) (ἐφεξῆς: Νέες ἐπιγραφές Πέλλας)].

τὸν 4ο αἰ. π.Χ. Τὸ ἀνθρωπωνύμιο κατὰ τὰ Ἑλληνιστικά χρόνια διαδόθηκε εὐρύτατα σὲ πολλές περιοχές τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

Ἄρμενος. Τὸ ὄνομα μαρτυρεῖται δύο φορές στὴ Μακεδονία³⁷. Παράγεται ἀπὸ τὸ ἄρμενος, ἀρμένη τοῦ γῆματος ἀραρίσκω³⁸.

Ἀττίνας. Τὸ ἀνθρωπωνύμιο αὐτό, ποὺ ἀπαντᾶ τρεῖς φορές στὴν ἐπιγραφὴ μας, ἐπιχωριάζει στὴ Μακεδονία³⁹ καὶ στὴ Θεσσαλία, ὅπως ἐπίσης καὶ σὲ περιοχές ὅπου ἔγκαταστάθηκαν Μακεδόνες⁴⁰.

Βάλακρος. Γνωστὸ χαρακτηριστικὸ μακεδονικὸ ὄνομα⁴¹. Μαρτυρεῖται ἐπιγραφικὰ δύο φορές στὴ Βέροια⁴², ἐνῷ ἀπαντᾶ καὶ στὴν Αἴγυπτο⁴³.

Βουκάρτας. Σύνθετο μακεδονικὸ ἀνθρωπωνύμιο, νέο στὴ μακεδονικὴ προσωπογραφία⁴⁴. Ἡ ρίζα κάρ-(=κεφαλή) τοῦ δεύτερου συνθετικοῦ⁴⁵ δείχνει τὴ

37. Στὴ Βέροια [V. Allamani-Souri -E. Voutiras, "New Documents from the Sanctuary of Herakles Kynagidas at Beroia", *Ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας. Γ' Διεθνές Συμπόσιο γιὰ τὴ Μακεδονία* (Θεσσαλονίκη 8 - 12 Δεκεμβρίου 1993), Θεσσαλονίκη 1996 (ἐφεξῆς: New Documents from Beroia), 14 στ. 15, 23, πρβλ. M. B. Hatzopoulos, *Bull. épigr.* 1997, 370] καὶ στὴ Γρήμα τῆς Εορδαίας (ΕΑΜ 85-7, ἀρ. 87, Hatzopoulos, *Institutions II*, 41-2, ἀρ. 17). Γιὰ τὸν Ἀρμένο Παμβώτιδη βλ. F. Bechtel, *Die einstammigen männlichen Personennamen des Griechischen, die aus Spitznamen hervorgegangen sind*. Göttingen 1898, 74. Τὸ ὄνομα ἐπίσης μαρτυρεῖται στὴ Λοκρίδα ("Αμφισσα, *GDI* 1998) στὴ Σκάρφεια (*FD III*, 476) καὶ στὸν Αἰγαίονθενα (*IG VII*, 216, 219). Τὸ ὄνομα Ἀρμένα ἀναφέρεται στοὺς Γόννοις (B. Helly, *Gonnoi. II: Les inscriptions*, "Αμστερνταμ 1973, 222). Τὴν ἀποψήν περὶ καταγωγῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεσσαλοῦ ἡρωικὸν Ἀρμενον ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ φίλου τοῦ Ιάσονος ποὺ ἔφερε τὸ ὄνομα Ἀρμένιος - Ὀρμένιος διατυπώνει ὁ M. B. Sakellariou, "Infiltrations balkaniques dans la péninsule helladique à l' HR III C" *Poiκίλα*, (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 10), Αθήνα 1990, 121.

38. *LSJ* 9λ. ἄρμενος.

39. Στὴ Βέροια (Tataki, *PB*, 120, 346), στὴ Μίεζα (Πέτσας, Ωναι Ἡμαθίας, 17-18, I B, στ. 11) καὶ στὴ Λητὴ [M. Δήμιτσας, Η Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ ἐν μνημείοις σωζομένοις, Αθήνα 1896 (ἐφεξῆς: Δήμιτσας), ἀρ. 677 = *SEG* 29, 1979, 608, στ. 8].

40. I. Russu, "Macedonica. Osservazioni sulla lingua e l' etnografia degli antichi Macedoni" *ED* 8 (1938) 174· Πέτσας, Ωναι Ἡμαθίας, 17-18; Tataki, *PB* 346, σημ. 119 καὶ *LGPNI*, 79, II 79.

41. Tataki, *PB* 132-3, 346, σημ. 120-1.

42. Πάνταν[χος] Βαλάκρουν ("Ἀλλαμανῆ - Σουσῆ, Ἀσκληπεῖο Βέροιας, 228· πρβλ. Hatzopoulos, *Institutions II*, ἀρ. 82). Βάλακρος Λαμέδονος (Allamani-Souri-Voutiras, *New Documents from Beroia*, 15).

43. M. Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques*, Παρίσι 19872 (ἐφεξῆς: *Armées hellénistiques*), τόμ. II, 1159, 1174.

44. Ὄνομα Σωκάρτης μαρτυρεῖται στὴν Κορήτη (Launey, *Armées hellénistiques*, τόμ. II, 1166). Τὸ ὄνομα Χάρτας εἶναι γνωστὸ στὴ Μακεδονία (Tataki, *PB* 331, 341, 349, σημ. 143), ὅπως καὶ τὸ Μεγάρτας (ΕΑΜ ἀρ. 168 κἄξ., ἀρ. 186), ποὺ ἀναφέρεται καὶ ἀλλοῖ γιγὰ παραδειγματικὸν ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς βλ. K. Bringmann - H. von Steuben, *Schenkungen hellenistischer Herrscher an griechische Städte und Heiligtümer*, Βερολίνο 1995, τόμ. I, 158-

σχέση του μὲ τὸ γνωστὸ Βουκεφάλας.

Βρυκκαῖος. Τὸ ὄνομα, ποὺ ἀπαντᾶ ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά⁴⁶, παράγεται προφανῶς ἀπὸ τὸ ωῆμα βρύκω - βρύχω⁴⁷. Τὸ Βρύκων μαρτυρεῖται ὡς ἀνθρωπωνύμιο στὴ Σάμο, στὴν Κόρινθο καὶ ἀλλοῦ⁴⁸, ἐνῶ ὡς ποταμωνύμιο ἀπαντᾶ στὴ Μαγνησία καὶ στὴν Παλλήνη⁴⁹. Σημειώνεται ἀκόμα ὅτι Βρύκος ὀνομαζόταν δῆμος τῆς Καρπάθου καὶ οἱ κάτοικοι του Βρυκούντιοι⁵⁰.

Ἐκάγαρχος. "Ἐνας ἀπὸ τοὺς πέντε ταγούς. Σύνθετο ἀνθρωπωνύμιο, ποὺ γίνεται γιὰ πρώτη φορὰ γνωστό. Ἀπὸ τὸ ἐκάς⁵¹ καὶ τὸ ἀρχός (=ἀρχηγὸς) τοῦ ρήματος ἀρχω.

Ἐράκτωρ. "Ἐνας ἀπὸ τοὺς πέντε ταγούς. Σύνθετο ἀνθρωπωνύμιο, νέο στὴ μακεδονικὴ προσωπογραφία, παραγόμενο ἀπὸ τὸ ἐπιτατικὸ μόριο ἐρι- καὶ τὴν λέξη ἄκτωρ (= ὁδηγὸς, ἀρχηγὸς)⁵². Τὸ Ἀκτωρ εἶναι γνωστό καὶ ὡς μυθικὸ ὄνομα⁵³.

Ἐρμος. Στὴ Μακεδονία ὑπάρχουν πολλὰ παρεμφερῆ θεοφόρα ὄνόματα⁵⁴,

9]. Ὄνόματα μὲ τὸ πρῶτο συνθετικὸ ὑπάρχουν στὴ Μακεδονία, ὥπως γιὰ παράδειγμα τὸ Βούτιχος (*EAM* 58-9, ἀρ. 47), ἀλλὰ καὶ στὴν περραβικὴ Τρίπολη, ὥπως τὸ Βούπλαγος (*Lucas, Vallée de Titarèse*, 44 κἄξ.).

45. A. J. van Windekkens, *Dictionnaire Étymologique Complémentaire de la langue grecque. Nouvelles contributions à l'interprétation historique et comparée du vocabulaire*, Λουζιάνη 1986, 114, λ. *κάρταλλος*.

46. Γιὰ τὸ ἀνθρωπωνύμιο καὶ ποταμωνύμιο Βρύχων, βλ. A. Avagianou, "Hermes Βρυχάλειος Ἐριούνιος at Pharsalus" *Kέρονος* 10, 1997, 208-9, σημ. 12-14.

47. *LSJ* 9, λ. βρύκω-βρύχω (τρώγοντας κάνω πολὺ κρότο, τρώγω λαίμαργα, τοίζοντας τα δόντια). Γιὰ τὸ θέμα βλ. P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque, Histoire de mots*, Παρίσι 1968-80 (ἐπεξῆς: *Dictionnaire étymologique*), 198-9, λ. βρύκω. "Ἄλλα ὄνόματα ποὺ δείχνουν θόρυβο είναι τὰ Ἀζαῖος, Ἀρραβαῖος, Βόμβιχος, Βόμβιος, Βόμβιλος, Βρομαῖος, Βρόντος, Ἐκαταῖος, Κυρθαῖος, Κέλαδος, Κάναχος, Ρόνγκος, Ρόθος" [βλ. Bechtel, ὥ.π. (σημ. 37, 46 καὶ *Bull. épigr.* 1982, 239)]. Ὄνόματα σὲ -αῖος εἶναι γνωστὰ στὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θεσσαλία, ὥπως π.χ. Ἀδαῖος, Ἀνταῖος, Ἀγοραῖος, Ἀλκαῖος, Ἀργαῖος, Ἀρραβαῖος, Ἀρριδαῖος, Βιαῖος, Βαρναῖος, Γενναῖος, Δαμαῖος, Ἐρρεβαῖος, Εὐνέρδαῖος, Κυρθαῖος, Μονσαῖος, Λαμινᾶῖος, Πετραῖος, Πεισαῖος, Πολεμαῖος κτλ.

48. Σάμος (*LGPNI*, 105). Πλάτωνα (*SEG* 34, 1984, 280). Ἀλλού (*SEG* 31, 1981, 731). Γιὰ ἔναν Βρυχωνίδα, πρόξενο τὸν Λουσεατῶν βλ. *IGV*, 2, 387.

49. Μαγνησία (F. Staehlin, *Das hellenische Thessalien*, Στοιχυάρδη 1924 [ἀν. 1967], 44-5). Παλλήνη (Ησύχιος, λ. *Βρυχῶν*).

50. *LGPNI*, 367 πρὸβλ. S.L. Ager, *Interstate Arbitrations in the Greek World 337 - 90 B.C.*, Καλιφόνια 1996, 150 κἄξ.

51. Chantraine, 328, Ησύχιος, λ. *βεκάς-μακράν*.

52. Van Windekkens, ὥ.π. (σημ. 45), 79-80: *LSJ* 9, λ. *ἄκτωρ*.

53. βλ. *REI*, I (1894), 1216-17, λ. Ἀκτωρ. *LIMC* I, I (1981), 472-76, λ. Ἀκτωρ-Ἀκτορίσση (R. Hampe). "Όνομα Ἀκτωρ μαρτυρεῖται σὲ ὄντη τῆς Μιεζας (Πέτσας, Ὦναι· Ήμιαθίας, 5-7). Γιὰ τὸ δνομα Πολύκτωρ βλ. *SEG* 30, 1980, 808.

54. Γιὰ παράδειγμα τὸ Ἐρμόδηρος εἶναι γνωστό στὴ Βέροια (Tataki, *PB*, ἀρ. 564), τὸ

ἀλλὰ τὸ ἀνθρωπωνύμιο αὐτὸ μὲ τὴ συγκεκριμένη μορφὴ, ἀπὸ ὅσο γνωρίζω, παρουσιάζεται γιὰ πρώτη φορά ἐδῶ, ἐνῷ ὡς ὑδρωνύμιο εἶναι γνωστὸ στὴ Μικρὰ Ἀσία⁵⁵ καὶ στὴν Ἀττική⁵⁶.

Ἐὺχείας. Τὸ ὄνομα μὲ αὐτὴ τὴ γραφὴ ἀπαντᾶ γιὰ πρώτη φορά στὴ Μακεδονία. Εἶναι ὅμως συχνὸ στὸ Πύθιον⁵⁷ τῆς Περραιβίας, ποὺ ἀνήκε στὴ Μακεδονία. Ὅτιον γραφὲς τοῦ ὀνόματος (*Ἑὐχέας* καὶ *Ἑὐρύας*) δὲν εἶναι ἄγνωστες στὴ Μακεδονία ἥτιον⁵⁸.

Κερτίμμας. Σπάνιο ὀνθρωπωνύμιο⁵⁹ ποὺ τὸ φέρουν δύο Μακεδόνες στη Βέροια⁶⁰, ἔνας στὴ Θεσσαλονίκη⁶¹, τρεῖς στὰ Καλίνδοια⁶², ἔνας στὴν Ὁρεστίδα⁶³, καθὼς καὶ ἔνας Ἀμφιπολίτης στὴν πτολεμαϊκὴ Αἴγυπτο.⁶⁴

Λεωχάρης. Τὸ ὄνομα ἐμφανίζεται, ἀπὸ ὅσο γνωρίζω, ἐπίσης γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἐπιγραφὴ τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ αὐτὸ ὀφείλεται πιθανότατα σὲ σύμπτωση τῆς ἐπιγραφικῆς παράδοσης, καθὼς τὸ ὄνομα εἶναι συνηθέστατο στὸν Ἑλληνικὸ κόσμο⁶⁵.

⁵⁵ *Ἐρμόλαος* στὴ Λητὴ (Δῆμιτσας, ἀρ. 678). Τὸ *Ἐρμων* μαρτυρεῖται στὴ Βέροια (Allamani-Souri-Voutiras, New Documents from Beroea, 14) στὴ Θεσσαλονίκη (Δῆμιτσας, 596 καὶ *IG X*, 2, 1, 286), στὶς Αἰγές (Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Ἐπιτάφια μνημεῖα*, 135 κέξ., πίν. 35, 274, ἀρ. 23) καὶ στὴν Αἴγυπτο (βλ. *Pros. Ptol.* II, 2785· *IV* 8806· *VI*, 17186). Τὸ *Ἐρμοίτας* στὴ Βέροια (Allamani-Souri-Voutiras, New Documents from Beroea, 13 κέξ.) καὶ στὴν Αμφίπολη (Δῆμιτσας, 886 = *SEG*, 19, 1969, 580). Τὰ ὀνόματα *Ἐρμῆς*, *Ἐρμᾶς*, *Ἐρμαῖος*, *Ἐρμαδίων*, *Ἐρμοῖν-**Ἐρμούνη* ἀναφέρονται ἐπίσης στὴ Βέροια (Tataki, *PB*, ἀρ. 450 κέξ.).

⁵⁶ *Bull. épigr.* 1969, 572, *LIMCV*, I (1990), 390-91, σ. 521. λ. *Ἐρμος* (H.A. Cahn).

⁵⁷ *Bull. épigr.* 1968, 428.

⁵⁸ Lucas, *Vallée de Titarese*, 335, ἀρ. 2A, στ. 17-344, ἀρ. 2D, στ. 19-20·348, ἀρ. 2E, στ. 14-15.

⁵⁹ Τὸ *Ἑὐχέας* εἶναι γνωστὸ στὴ Μακεδονία (*Bull. épigr.* 1971, 402), τὸ *Ἑὐρύας* στὴ Μαντίνεια (*Bull. épigr.* 1969, 263).

⁶⁰ Γιὰ τὸ ὄνομα στὶς γραμματειακὲς πηγὲς βλ. H. Herve, *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage*, Μόναχο 1926, τόμ. I (ἐφεξῆς: *Das Alexanderreich*), ἀρ. 514. Γενικὰ γιὰ τὸ ὄνομα βλ. L. Robert, "Les inscriptions de Thessalonique", *RPh* 48, 1974, 244-45· *Bull Epigr.* 1978, 295· O. Masson, "Deux noms doriens chez Callimaque", *RPh* 50, 1976, 30-1 Hatzopoulos-Loukopoulos, *Recherches II*, 27-1.

⁶¹ Tataki, *PB*, 190, ἀρ. 684-5 καὶ 362, σημ. 241.

⁶² *IG X*, 2, 1, 68, στ. 35.

⁶³ Hatzopoulos-Loukopoulos, *Recherches II*, 270-1.

⁶⁴ *EAM*, ἀρ. 191, πρβλ. Hatzopoulos-Loukopoulos, *Recherches II*, 271, σημ. 1.

⁶⁵ O. Masson, ὥ.π. (σημ. 59), 31.

⁶⁶ Ὅτιον γραφὲς τοῦ ὀνόματος *Ἑρμόλαος*: Hatzopoulos-Loukopoulos, *Recherches II*, 280-1.

Μένανδρος. Ο πρῶτος ἀπὸ τοὺς πέντε ταγοὺς τῆς δεύτερης ὡνής. Πρόκειται γιὰ κοινὸ Ἑλληνικὸ ὄνομα ἰδιαίτερα δημοφιλὲς στὴ Μακεδονίᾳ κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ, ποὺ φέρουν ἵστορικες προσωπικότητες τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ μέλη τῆς ἀριστοκρατίας μακεδονικῶν πόλεων⁶⁶.

Νικόλαος. Τὸ ὄνομα εἶναι συνηθισμένο στὸν ἑλληνικὸ κόσμο (γιὰ παράδειγμα στὴ Λοκρίδα, τὴν Αἰτωλία, στὴν Ἡπειρο, στὴ Θεσσαλία, στὴν Κῶ αλπ.). Στὴ Μακεδονίᾳ ἐπιχωριάζει ἰδιαίτερα στὴν περιοχὴ τῆς Ὀρεστίδας⁶⁷. Σύμφωνα μὲ τὶς γραμματειακὲς πηγές τὸ ὄνομα φέρουν διάφοροι Μακεδόνες ἥδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.⁶⁸.

Νικάνωρ. Ο βεβαιωτὴς στὴ δεύτερη ὡνή. Τὸ ὄνομα ἐπιχωριάζει στὴ Μακεδονίᾳ⁶⁹ ἀλλὰ καὶ στὸ Πύθιον τῆς περιορισμένης Τρίπολης⁷⁰.

Ολάχιος. Τὸ σπάνιο αὐτὸ ἀνθρωπωνύμιο ἐμφανίζεται στὴ Μόρροντο⁷¹ καὶ στὴν Ἀργιλο (=Ἀμφίπολη)⁷². Στὸ ψήφισμα τῆς Μορρούλου γιὰ τὸν Παράμονο Σαμαγόρου, ὁ ἔνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἀρχοντες τῆς πόλης δονομάζεται Μένανδρος

66. Berve, *Das Alexanderreich*, 322, 501, 824. Γιὰ τὸν Μένανδρο Χαρικλέους (,), ἔναν ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐπιφανεῖς ἀξιωματούχους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἀντιγόνου βλ. P. A. Billows, *Antigonus the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State*, Μπέρκλεϋ 1990, 59, 62-3, 77, 85, 239, 249 καὶ 402-3 (εἰδικὰ γιὰ τὴν καριέρα του). Γιὰ τὸ ὄνομα στὶς Αἰγαῖς καὶ ἀλλοῦ βλ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Ἐπιτάφια μνημεῖα* 281, ἀρ. 53. Στὴ Βέροια καὶ ἀλλοῦ βλ. Tataki, *PB*, 226-27, 336, σημ. 970-71). Τὸ ὄνομα ἀπαντᾶ ἐπίσης στὴν Ἐδεσσα [A. Tataki, *Macedonian Edessa, Prosopography and Onomasticon* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 18), Ἀθήνα 1994 (ἐφεξῆς *PE*), 41, ἀρ. 92· 58-9, ἀρ. 207· 10, ἀρ. 80, 82], στὴ Θεσσαλονίκη (*IGX*, 2, 1, 1028), στὴ Μόρροντο (Hatzopoulos-Loukopoulos, *Mortylos*, 23, σημ. 5), στὰ Καλίνδοια (M. B. Hatzopoulos - L. D. Loukopoulos, *Recherches sur les marches des Temenides (Anthemonte - Kalindoi)*), Ἀθήνα 1992, τόμ. I, 87 κέξ., στ. 6-7, 34, 45, 51· 90-91, στ. 11-12· 91 κ.έ., στ. 39· 111 κέξ., στ. 17-19, 29) καὶ Ἀνώ Μακεδονία (*EAM*, 59γ, 99, 102, 127).

67. Ὁρεστίδα (*EAM*, πίν. στὶς σ. 214-5). Βέροια καὶ ἀλλοῦ (Tataki, *PB*, 336, σημ. 33, Ἀλλαμανῆ-Σουρῆ, Ἀσκληπεῖο Βέροιας 90, 94-Launey, *Armées hellénistiques* II, 1131, 1136, 1236).

68. Berve, *Das Alexanderreich*, 60-604.

69. Βέροια καὶ ἀλλοῦ (Tataki, *PB*, 347-8). Ἀλλαμανῆ-Σουρῆ, Ἀσκληπεῖο Βέροιας 93). Ἐδεσσα (Tataki, *PE*, 61, ἀρ. 223. Καλίνδοια [Hatzopoulos-Loukopoulos, ὅ.π. (σημ. 66), 87 κέξ. K 9, στ. 61· K 12, στ. 17· 110 κέξ., ἀρ. 31, στ. 15, στ. 33-4]. Στενὰ Παιονίας (V. Bozinovska - Kalpakci, ŽA 44, 1994, 175-9, πρβλ. M. B. Hatzopoulos, *Bull. épigr.* 1997, 416.

70. Lucas, *Vallée de Titarèse*, 525.

71. Hatzopoulos-Loukopoulos, *Mortylos*, 17, 23, σημ. 6.

72. Ἔνας Ὄλάχιος, γιὸς τοῦ Ἀμύντα μαρτυρεῖται σὲ ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Ἀργιλο (=Ἀμφίπολη), ποὺ χρονολογεῖται στὸ α' μισὸ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. βλ. D. Hereward, "Inscriptions from Amorgos, Hagios Eustratios and Thrace", *Palaeologia* 14 (1968) 139-40, ἀρ. 4, πρβλ. L. Robert, ὅ.π. [σημ. 59], 193, ἀρ. 4 καὶ *Bull. épigr.* 1696, 372. Γιὰ τὸ ὄνομα στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια βλ. *Bull. épigr.* 1677, 279.

‘Ολωίχου⁷³, ἐνώ στὸ ψήφισμα τῆς Θεσσαλονίκης γιὰ τὸν Ἀδμητο Βόκδον⁷⁴ ὁ ἔνας ἀπὸ τοὺς πέντε δικαιοῦταις ὀνομάζεται ἐπίσης Μένανδρος. Στὴ Μακεδονίᾳ ὁ μήνας Λάιος ή Ὁλώιος⁷⁵ μᾶλλον σχετίζεται μὲ τὶς λατρεῖες τοῦ Διὸς Ὄμολωίου-Ὄμολάου καὶ τῆς Δήμητρας Ὄμολωίας-Ὄμολάως⁷⁶, στὴ Βοιωτία καὶ στὴν Αἰτωλία. Ὄμολώιος σημαίνει ὄμόβουλος. Στὴ Θήβα μαρτυρεῖται συχνὰ τὸ ὄνομα Ὄμολώιχος⁷⁷ ἐνῷ στὴ Μακεδονίᾳ μὲ ἀπλολογία τὸ Ὁλώιχος.

Πολύαινος. Ὄνομα μὲ πανελλήνια διάδοση⁷⁸ ποὺ φέρουν διάφοροι Μακεδόνες⁷⁹.

Σοσσίπας. Ἄν εἶναι σωστὴ ἡ ἀνάγνωση καὶ δὲν πρόκειται γιὰ λάθος τοῦ χαράκτη (ἀντὶ Σωσίππας), τότε ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἔνα ἀνθρωπωνύμιο ποὺ ἀπαντᾶ γιὰ πρώτη φορά τουλάχιστον στὴ Μακεδονία⁸⁰.

Φίλαγχος. Τὸ σύνθετο αὐτὸ ἀνθρωπωνύμιο ἀναφέρεται τρεῖς φορὲς στὴν ἐπιγραφή. Ὄνομα μὲ πανελλήνια διάδοση⁸¹, ποὺ ἐπιχωριάζει καὶ στὴ Μακεδονία⁸².

73. Hatzopoulos-Loukopoulos, *Mortylos*, 17, κέξ.

74. Hatzopoulos, *Institutions II*, 67-8, ἀρ. 50, πίν. XLVIII.

75. Kalleris, *Anciens Macédoniens*, 568-9. Γιὰ τὴ γραφὴ Ὁλώιος βλ. Hatzopoulos, *Institutions II*, ἀρ. 52 (ψήφισμα τῆς Θεσσαλονίκης, 223 π.Χ.).

76. A. B. Cook, *A Study in Ancient Religion*, N. Υόρκη 1965, τόμ. II, 2, 900-1. H. Schwabl, *Zeus, RE Suppl. Bd. XV*, Μόναχο 1978. 1468-9, Kalleris, *Anciens Macédoniens*, 568-9. Γιὰ τὴ σημασία τοῦ ὄμαδ- ὄμαλοδ- ὄμαλεις- ὄμαλιζω- ὄμαλύνω βλ. Chantraine, *Dictionnaire étymologique*, 799-800.

77. Στ. Ν. Κοιμανούδης, *Θηβαϊκὴ Προσωπογραφία*, Ἀθήνα 1979, ἀρ. 1519-34.

78. *LGPN I*, 376. II, 371.

79. Τὸ ὄνομα μαρτυρεῖται σὲ ὧντὶ τῆς Ἀμφίπολης (Hatzopoulos, *Amphipolis*, 39 κέξ., εἰκ. 10-11). Launey, *Armée hellénistique*, II, 1168, 1256. Πολύαινος ὄνομαζόταν καὶ ὁ γνωστὸς Μακεδόνας συγγραφεὺς τῶν Στρατηγημάτων, *RE XXI*, 1432-36 λ., Πολύαινος (F. Lammert).

80. Γιὰ τὰ ὄνόματα Σωσίππα, Σώσιππος βλ. *LGPN I*, 423. Γιὰ ἔνα Σοσσιανό, διοικητὴ τῆς Φοινίκης βλ. *Bull. épigr.* 1932, σ. 227.

81. Μαρτυρεῖται στὴ Θεσσαλίᾳ [Φάρσαλο, J. C. Decourt, *Inscriptions de Thessalie I. Les cités de la vallée de l'Enipeus*, Παρίσι 1995, ἀρ. 50], στὴ Χαλκίδα (*SEG24*, 1974, 888), στὴν Αθήνα (*SEG27*, 1977, 722-30, 1980, 110 καὶ 568-32, 982, 38 καὶ 420 καὶ ἀκόμη 33, 1983, 167), στὴ Σερδικὴ τῆς Θράκης (*SEG30*, 1980, 745), στὴ Στρατονίκεια (*SEG27*, 1977, 722).

82. Μίεζα (Πέτσας, Ωναὶ Ἡμαθίας, I, 36, ΙΔ, σ. 28 καὶ II Η, σ. 22), Πέλλα [Χρυσοστόμου, Νέες Ἐπιγραφές Πέλλας (ύπὸ ἔκδοση)], Καλίνδοια (Hatzopoulos-Loukopoulos, *Recherches II*, 318, 83), Ἀμφίπολη (*Bull. épigr.* 1990, 485). Βάττυνα Ὁρεστίδος (*EAM*, ἀρ. 186), Ἡράκλεια Λυγκηστίδος [Θ. Δ. Ἀξενίδης, "Ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφai ἐκ τῆς ἀρχαίας Θεσσαλίας", *Πλάτων 5* (1952) 211-6, πρβλ. Δ. Κανατσούλης, *Μακεδονικὴ Προσωπογραφία*, Θεσσαλονίκη 1967, 32-3, ἀρ. 1776], Στύβερα (*SEG38*, 1988, 680). Ἐπίσης ἔνας [-] αγρος Ίπποστράτου, ποὺ ἀναφέρεται σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ Πυθίου (Lucas, *Vallée de*

Φίλιππος. Τὸ δνομα ποὺ εἶναι διαδεδομένο σὲ δλο τὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ στὴ Δύση παραμένει ἔνα ἀπὸ τὰ πιὸ συχνὰ ἀνθρωπωνύμια στὴ Μακεδονίᾳ⁸³.

Χιανίδης. Τὸ μοναδικὸ αὐτὸ πατρωνυμικὸ στὴν ἐπιγραφὴ εἶναι πανελλήνιο ἀνθρωπωνύμιο⁸⁴ ποὺ ἀπαντᾶ σπάνια στὴ Μακεδονίᾳ⁸⁵.

-ΤΑΣ. Ἀπὸ τὸ δνομα σώζεται μόνον ἡ κατάληξη -τας, τὴν ὅποια ἔχουν πολλὰ μακεδονικὰ ὄνόματα, δπως γιὰ παράδειγμα Ἀλκέτας, Ἀμύντας, Βοιδίτας, Ἐακύτας, Ἐρμοίτας, Ἰππότας, Λαρέτας (=Λαγέτας), Μαχάτας, Μεγάρτας, Μενοίτας, Περ(ε,ο)λίτας, Τασοίτας, Φιλώτας, Χάρτας⁸⁶.

Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΑΜΠΕΛΟΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΛΛΑΙΑ ΧΩΡΑ. Ο ἀρχαῖος οἰκισμὸς τῶν προϊστορικῶν καὶ τῶν ιστορικῶν χρόνων τοῦ Ἀσβεσταριοῦ βρίσκεται στὸ λόφο Κούλα, ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ δύο βραχίονες θεμάτων, οἱ δποῖοι κατέρχονται ἀπὸ τὸ Πάϊκο. Ο λόφος αὐτὸς ἔχει στὴ νότια βάση του πηγὴ νεροῦ, τὸ λεγόμενο Ἀγίασμα. Ἀπὸ τὶς ἐπιχώσεις λάκκων, τὶς δποῖες ἔχουν ἀνοίξει στὸν οἰκισμὸ τὰ τελευταῖα χρόνια θησαυροθῆρες, διαπιστώθηκαν στρώματα καταστροφῆς μὲ κεραμίδες λακωνικοῦ τύπου, ἀποθηκευτικὰ καὶ ἄλλα ἀβαθῆ ἀγγεῖα, ἄλλὰ καὶ ἀγγεῖα μελαμβαφῆ, ποὺ μποροῦν νὰ χρονολογηθοῦν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου ἕως καὶ τὸ ἑλληνιστικὰ χρόνια. Κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ καὶ τὴν παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ ὁ οἰκισμὸς μετακινήθηκε στὸ πλάτωμα τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ, δπου ὑπάρχουν πηγὲς νεροῦ. Ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ νεκροταφεῖο τοῦ οἰκισμοῦ αὐτὸν προέρχεται ἡ μαρμάρινη ἐνεπίγραφη πλάκα τοῦ α' μισοῦ τοῦ 3ου αἰ. μ. Χ. ποὺ ἔστησαν στὸν τάφο τῆς Ἐλπίδος καὶ τοῦ Συμφόρου τὸ παιδὶ ἥ τὰ παιδιά τους⁸⁷. Η εὑφορη περιοχὴ τῆς κώ-

Titarèse, 341, ἀρ. 2C, στ. 16) μᾶλλον συμπληρώνεται μὲ τὸ παραπάνω πρῶτο συνθετικὸ.

83. Στὶς ἀναφορὲς τῶν ὄνομάτων στὴν παλαιότερη βιβλιογραφία (Tataki, *PB* 356, Ἀλλαμανῆ-Σοινῷ, Ἀσκληπεῖο Βέροιας, 92) πρέπει να προστεθοῦν καὶ ἄλλες [βλ. Hatzopoulos, *Amphipolis*, 34, 48; Hatzopoulos-Loukopoulos, ὁ.π. (σημ. 66), 87, K9, στ. 55; *SEG* 38, 1988, 680, 614 (Ἐνωπότ.). *SEG* 38, 1988, 666 (Πύδνα) καὶ *SEG* 38 (1988) 675, 677, 679-4 (Στιβέρρα). Γιὰ τὴ συχνὴ παροισία τοῦ ὄνόματος στὴν περιοχικὴ Τρίπολη βλ. Lucas, *Vallée de Titarèse*, 531.]

84. Χίος (*LGPN* I, 486), Κόρινθος (*SEG* 26, 1976, 392), Ραμνοῦς (*SEG* 31, 1981, 194) καὶ ὄλλοι (*SEG* 32, 1982, 102).

85. Στὴν Ἀλλάντη (A. B. Tataki, Macedonian abroad, Ἀθήνα 1998, 43-4), στὴ Στρέψα (Hatzopoulos, *Chalcidique Centrale*, 17 κέξ· τοῦ ἴδιου, *Institutions II*, 45-6, ἀρ. 22, πτν. XXV) καὶ στὴν Ὁλινθο (SEG 27, 1977, 296).

86. "Α. Παναγιώτου, "Γλωσσικὲς παρατηρήσεις σὲ μακεδονικὲς ἐπιγραφές". *Ἄρχαια Μακεδονία IV*, Θεσσαλονίκη 1986, 422-3.

87. Χρυσοστόμου, Νέες ἐπιγραφές Πέλλας (ὑπὸ ἔκδοση).

μης τοῦ Ἀσβεσταριοῦ, ποὺ βρίσκεται κοντά στοὺς πρόποδες τοῦ μεσαίου δγκου τοῦ Πάϊκου, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως καὶ σήμερα, διαθέτει ἵδιαίτερα εὐνοϊκές κλιματολογικές συνθῆκες. Οἱ βισκότοποι τῆς περιοχῆς εἰναι ἀκόμα καὶ σήμερα ὀνομαστοὶ καὶ στὶς μικρές κοιλάδες μὲ τὴν πικνὴ βλάστηση ἀφθονοῦν οἱ πηγές. Ἐπομένως, ἡ περιοχὴ κατὰ τὴν ἴστορικὴ ἐποχὴ ἥταν κατάλληλη τόσο γιὰ τὴν κτηνοτροφία, ὅσο καὶ τὴν γεωργία. Σήμερα εὐδοκιμοῦν ἵδιαίτερα οἱ οδοιές, οἱ ἀχλαδιές, οἱ ροδακινιές, οἱ βερυκοιές, οἱ συκιές, οἱ ἐλιές καὶ οἱ ἀμυγδαλιές, ἐνῶ τὰ ἀμπέλια καταλαμβάνουν σημαντικές ἑκτάσεις. Στὶς μικρές κοιλάδες ἀφθονοῦσε μέχρι πρὸ τῆς λίγα χρόνια τὸ κυνήγι ἄγριων ζώων καὶ πουλιών. Κατά συνέπεια τὰ παραπάνω δεδομένα ἀποτέλεσαν ἰδανικές συνθῆκες γιὰ τὴν ἐγκατάσταση καὶ δράση τοῦ ἀνθρώπου στὴν περιοχὴ ἥδη ἀπὸ τὴν νεολιθικὴ ἐποχή⁸⁸.

Ο ἀρχαῖος οἰκισμὸς τοῦ Ἀσβεσταριοῦ βρίσκεται σὲ ἀπόσταση 14 χλμ. βορειοανατολικὰ τῆς Πέλλας, 12 χλμ. δυτικὰ ἀπὸ τὸν Εὔρωπὸ καὶ 6 χλμ. βόρεια ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο οἰκισμὸ τοῦ Πενταπλατάνου Γιαννιτσῶν. Ἡ παρουσία τῶν πέντε ταγῶν δείχνει ὅτι ὁ οἰκισμὸς ἀνῆκε σὲ μιὰ μεγάλη γειτονικὴ πόλη. Παλαιότερα εἴχαμε ύποστηρίξει ὅτι μεταξὺ Κύρρου καὶ Πέλλας μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ ἡ ἀρχαία Τύρισσα καὶ ὅτι ὁ οἰκισμὸς τοῦ Ἀσβεσταριοῦ καὶ ἐνὸς ἄλλου στὴ θέση Σιούμιτ Πενταπλατάνου θὰ μποροῦσε νὰ ἀνήκουν σ' αυτήν.⁸⁹ Ἡ μαρτυρία ὅμως τῆς νέας ἐπιγραφῆς μὲ τοὺς πέντε ταγοὺς δημιουργεῖ ἔνα νέο δεδομένο μὲ ἵδιαίτερη βαρύτητα, τὸ ὄποιο μᾶς ύποχρεώνει να λάβουμε ύπόψιν καὶ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ παραπάνω οἰκισμὸς ἀνῆκε μάλλον στὴ Χώρα τῆς Πέλλας, παρὰ σ' αὐτὴν τῆς Τύρισσας ἢ τοῦ Εὔρωπου⁹⁰. Ἐν αὐτὸ εἶναι σωστὸ, τότε ἡ Πελλαία χώρα θὰ ἔπειρνοῦσε τὰ 16 χλμ. πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ βουνοῦ καὶ ἔτσι ἡ πρωτεύουσα τοῦ μακεδονικοῦ κράτους θὰ εἴχε τὴν ἀναγκαία πρόσβαση στὸ Πάϊκο γιὰ προσπορισμὸ πρώτων ὑλῶν.

88. Π. Χρυσοστόμου - Παν. Χρυσοστόμου, "Νεολιθικές Ἐρευνες στὴν περιοχὴ τῶν Γιαννιτσῶν" *AEMΘ* 4, (1990), σχ. 1.ἀρ. 5, 173 (εἰδικὰ γιὰ τὸν οἰκισμὸ τοῦ Ἀσβεσταριοῦ). Π. Χρυσοστόμου, "Ἡ ἴστορικὴ τοπογραφία τῆς βόρειας Βοττιαίας", *Ἀφιέρωμα στὸ N. G. L. Hammond* (1997), 492 κέξ., σχ. 1-4.

89. Χρυσοστόμου, ὅ.π., 498-500.

90. Γιὰ τὸν Εὔρωπὸ βλ. F. Papazoglou, *Les villes de Macédoine à l'époque romaine* (BCH Suppl. XVI), Παρίσι 1988, 180-1· Θ. Σαββοπούλου, "Δοκιμαστικές Ἐρευνες στὸν Εὔρωπὸ Κιλκίς", *AEMΘ* 6 (1992) 433-42· τῆς ἴδιας, "Ἐὺρωπός", *AEMΘ* 9, 1995 (ὑπὸ ἔκδοση).

Τὸ οὐσιαστικὸ ἄμπελος συναντᾶται συνήθως σὲ ψηφίσματα σχετικὰ μὲν ἐκμισθώσεις δημοσίων ἀγρῶν ἢ ἀγρῶν ποὺ ἀνήκουν σὲ Ἱερὰ ἢ ἀναφέρονται σὲ γεωργικὲς ἐργασίες⁹¹. Γενικά ὅμως εἶναι σπάνιες οἱ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες τοῦ οὐσιαστικοῦ, τόσο στὴ Μακεδονίᾳ⁹² (ἐκτὸς ἀπὸ τίς προαναφερθεῖσες μοναδικὲς ὡνὲς ἀμπελιῶν ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη καὶ τὴν Χαλκιδικὴν), ὅσο καὶ στὴ Θεσσαλία⁹³.

‘Ο πελλαῖος οἰνος συγκαταλεγόταν ἀνάμεσα στοὺς ἔφτά φημισμένους τῆς ἀρχαιότητας⁹⁴ ἐνῷ ἡ πελλαία σταφυλὴ ἡταν ὀνομαστὴ⁹⁵. Ως γνωστὸν, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, γνωρίζοντας πόσο τὸ τρίπτυχο ποικιλία ἀμπέλου - ἔδαφος - κλίμα, ποὺ ἀποκαλοῦμε σήμερα οὐκοσύστημα μιᾶς ἀμπελουργικῆς ζώνης, καθορίζει τὴν ποιότητα τοῦ κρασιοῦ, ἐμπορεύονταν τὰ ἐκλεκτὰ κρασιὰ μὲ τὴ γεωγραφικὴ ἐπωνυμία τῆς περιοχῆς καταγωγῆς τους⁹⁶. Ἐτσι ἡ εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Πέλλας μὲ τὰ κοκκινοασβεστώδη ἐδάφη μεταξὺ τοῦ Πάτερος καὶ τῆς λίμνης Λουδίας ἀποτελοῦσε ἀμπελουργική ζώνη μὲ ίδιαίτερες ἐδαφοκλιματολογικὲς

91. Βλ. W. Dittenberger, *SIG* 3, 963, 968 καὶ 940.

92. Στὴ δωρεά ἀγρῶν ἀπὸ τὸν Λυσίμαχο πρὸς τὸν Λιμναῖο Ἀρπάλου (285/4 π.Χ.) περιλαμβάνεται καὶ ἔνα ἀμπέλι εἴκοσι πλέθρων στὴ Στρέψα [Μ. Β. Hatzopoulos, *Une donation du roi Lysimaque* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 5), Αθήνα 1988, 17-8, 29 κέξ.]. Ἐπίσης σὲ ψηφίσμα τῆς βουλῆς τῆς Γαζώρου (158/9 μ.Χ.) ἀναφέρεται διακανονισμὸς φύτευσης δημοσίων κτημάτων ἀπὸ ἴδιωτες μὲ ἀμπέλια, συκές, ἐλένες κτλ. μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἐπικαρπία ποσοστοῦ τῶν προϊόντων [Φ. Πέτσας, Χρονικὰ Ἀρχαιολογικὰ 1968-1970, *Μακεδονικὰ* 9 (1968-70) 343-4; E. I. Mastrokostas, “The edict of Gazoros concerning the hiring of public places SEG 24, 1969, 205, Nr. 614 (BCH 86, 1962, 57-63)”, *Ancient Macedonian Studies in Honor of Charles F. Edson*, Θεσσαλονίκη 1981, 255-7]. Γιὰ μᾶλις δωρεά ἀμπελιοῦ στὴ θεά Ἀλμωπία στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῶν Φιλίππων βλ. Α. Κεραμόπουλος, “Θεᾶς Ἀλμωπίας ἀμπελος δις ὁρισμένη”, *Μακεδονικὸ Ήμερολόγιο* 1938, 223 Γ. Μπακαλάκης, “Περὶ Ἀλμωπῶν καὶ Ἀλμωπίας θεᾶς”, ΠΑΕ 12, 1937, 484-88.

93. Στὸ ‘Ομώλιον τῆς Μαγνησίας μαρτυρεῖται ἡ ἀγορά ἀμπελιῶν καὶ ψυλῆς γῆς ἀπὸ τὴν ἴδια πόλη (Α. Arvanitopoulos, *Inscriptions inédites de Thessalie*, RPh 35, 1911, 132-9, ἀρ. 36). Σὲ προξενικὸ ψηφίσμα τῆς Φαρσάλου ἔνα ἀπὸ τὰ προνόμια ποὺ παραχωρεῖται εἶναι ἡ ἔγκτησις γῆς καὶ οικίας καὶ ἀμπέλων [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδην, “Δύο ἐπιγραφές ἀπὸ τὴ Θεσσαλία”, ΑΔ 35 (1980), Μελέτες 226 κέξ.] Τέλος, ὡς τοπωνύμῳ ἀναφέρεται σὲ ἐπιγραφὴ καθορισμοῦ δρίων τῆς χώρας τῶν Μελιτείων καὶ τῶν Πηρέων στὴ Φθιώτιδα Ἀχαΐα βλ. *IG IX*, 2, 205 πρβλ. S.L. Ager, ὥ.π. (σημ. 50) 153 κέξ.

94. Πολυδεύκης, ‘Ονομαστικὸν Στ’, 15-16: “... καὶ ὁ μὲν οἰνος πόμα καὶ πῶμα καὶ ποτόν, ἡδὺς, ἐπαγαγός, γλυκός, αὐστηρός, μελιηδῆς ἀνθοσμίας, Θάσιος, Χίος καὶ ὁ τούτου ἀριστος Ἀριούσιος, Μενδαῖος, Μενδήσιος, Ισμαρικός, Λέσβιος, Πεπαρήθιος, Χαλοβάνιος, Πελλαῖος, Πράμνειος, Μαρωνίτης”.

95. Πολυδεύκης, ‘Ονομαστικὸν Στ’, 82.

96. Στ. Κουράκου-Δραγώνα, Οἰνηρές ἐπιλογές, Αθήνα 1997, 84 κέξ.

συνθήκες και κατά συνέπεια κρασί πού ύπερείχε ποιοτικά. Τη σπουδαιότητα του έμπορίου της πελλαίας οίνοπαραγωγής δείχνουν καταρχήν ένσφράγιστες λαβές άμφορέων της λεγόμενης όμάδας Παραμενίσκου πού βρέθηκαν στήν Πέλλα και ἄλλες περιοχές του έλληνικου κόσμου, χρονολογούνται δέ στήν έλληνιστική ἐποχή⁹⁷. Τὸ συμπέρασμα ἐπιβεβαιώνουν ἐπίσης ἐνσφράγιστες λαβές ντόπιων άμφορέων, πού βρέθηκαν στήν Πέλλα, στοὺς γύρω οἰκισμοὺς και γειτονικές πόλεις, οἱ όποιες χρονολογούνται σὲ παλαιότερες ἐποχές. Τὰ ποιοτικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ κρασιοῦ αὐτοῦ (λευκοῦ ή ἐρυθροῦ), καθὼς και ἡ ποικιλία ἀμπελιοῦ ἀπὸ τὴν ὁποίᾳ παραγόταν μᾶς εἶναι ἄγνωστα. Μὲ τὰ δεδομένα πού διαθέτουμε μποροῦμε ὥστόσο νὰ μιλήσουμε μὲ βεβαιότητα γιὰ τὴν ἐμπορία του. Ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν άμφορέων προκύπτει μάλιστα ὅτι περίπου τὸ 20% τῆς παραγόμενης ποσότητας διετίθετο στήν ἐγχώρια ἀγορὰ, ἐνῷ τὸ ὑπόλοιπο ἐξαγόταν τόσο στὴ Μακεδονία, δσο και σὲ ἄλλες περιοχές τοῦ έλληνικοῦ κόσμου (Θεσσαλία, Ἀθήνα, Κόρινθο, Κύπρο, Αἴγυπτο, Μικρὰ Ἀσία, Θράκη, Εὔξεινο Πόντο)⁹⁸. Σιδερένια κλαδευτήρια, ποὺ βρέθηκαν στήν Πέλλα (σὲ τάφους τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.) και στὸν Πενταπλάτανο Γιαννιτσῶν (έλληνιστικὴ Οἰκία Κλειδαρᾶ), καθὼς ἐπίσης και ἡ νέα ἐπιγραφὴ ἀποτελοῦν διαφορετικοῦ εἴδους τεκμηριώσεις γιὰ τὴ συστηματικὴ καλλιέργεια ἀμπελιῶν, ἡ ὁποίᾳ ἀπλωνόταν κατὰ ζῆνες στὶς κοιλάδες ποὺ ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὶς νότιες και τὶς ἀνατολικές ὑπώρειες τοῦ Πάτρακου, ἔφταναν ἔως τὰ Γιαννιτσὰ και ἀπὸ ἐκεῖ κατέληγαν στήν Πέλλα⁹⁹ και στὶς Ἰχνες, ἀλλὰ και βιοεύότερα ἔως τὴν Εὐρωπὸ και τὴ Γουμένισσα, ἡ ὁποίᾳ εἶναι ξακουστὴ γιὰ τὴν οἰνοπαραγωγὴ της¹⁰⁰. Ἀμπελῶνες μὲ ντόπιες ποικιλίες ὑπῆρχαν στήν παραπάνω περιοχὴ ἔως τὶς καταστροφὲς ἀπὸ τὴν φυλλοξήρα στὶς

97. Γιὰ τὸ θέμα βλ. Ι. Ἀκαμάτης, "Ἡ Ἀγορὰ τῆς Πέλλας κατὰ τὸ 1989", *AEMΘ* 3, 1989, 81-3· τοῦ ίδιου, "Ἐνσφράγιστες λαβὲς ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ τῆς Πέλλας. Ἡ όμάδα Παραμενίσκου και Ρόδου. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς έλληνιστικῆς ἐπιγραφικῆς (ὑπὸ ἔκδοση).

98. Ἀκαμάτης, ὥ.π. 80 κέξ. Εἰδικότερα γιὰ τὴν Δημητριάδα βλ. A. E. Furtwaengler, "Zur Handelsausrichtung der Stadt Demetrias im Lichte neuerer Grabungsergebnisse" Διεθνὲς Συνέδριο γιὰ τὴν ἀρχαία Θεσσαλία στὴ μνημή Δημήτρη P. Θεοχάρη (20 Οκτ.-1 Νοε. 1987), Βόλος 1992, 366-69.

99. Γιὰ τὴ συστηματικὴ ἀμπελοκαλλιέργεια στήν περιοχὴ τῆς πρωτεύουσας τοῦ μακεδονικοῦ κράτους βλ. M. Λιλιμπάκη -Ἀκαμάτη, "Πέλλα. Στοιχεία γεωργικῆς τέχνης", *AEMΘ* 2 (1988) 91 κέξ. τῆς ίδιας, "Ἡ καλλιέργεια τοῦ ἀμπελιοῦ και στοιχεῖα τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου στὴν Πέλλα", Πρωτικὰ τοῦ Τριημέρου Ἐργασίας γιὰ τὴν Ἀμπελούντική ἴστορία στὸ χώρο τῆς Μακεδονίας και τῆς Θράκης, Νάουσα 1993 (ὑπὸ ἔκδοση).

100. βλ. M. Lambert-Gócs, Τὰ έλληνικὰ κρασά. Ὁδοι ποροκό στὸ χώρα τοῦ Διονύσου (μιτφρ. N. A. Γκούμας), Ἀθήνα 1993, 119-20.

ἀρχές τοῦ 20ου αἰώνα, ἐνῷ τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις μὲ διάφορες οἰνικές καὶ ἐπιτραπέζιες ποικιλίες ἔχουν αυξηθεῖ σημαντικά¹⁰¹. Αὐτὴ η συνέχεια τῆς ἀμπελοιδργίας στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς ἀρχαιας Πέλλας πιθανότατα καταδεικνύει τὴ διατήρηση ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα κάποιων ἐγκλιματισμῶν ποικιλιῶν ἀμπελιῶν.

*IΖ Ἐφορεία Πρωτοφορικῶν καὶ
Κλαυσικῶν Ἀρχαιοτήτων*

Παῦλος Χρυσοστόμου

101. Σὲ ὅλη τὴν περιοχὴ, γύρω ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς οἰκισμοὺς εἶναι γνωστά ἀρχετὰ τοπωνύμια σὲ σχέση μὲ τὴν ἀμπελοκαλλιέργεια, ὅπως γιὰ παράδειγμα "Ἀμπέλια", "Ἀμπελιές", "Ἀμπελώνις", "Ἀμπελότοπος", "Παλιάμπελα" κτλ. Στὴν ποικιλιακὴ σύνθεση τῶν σημερινῶν ἀμπελώνων τῆς περιοχῆς περιλαμβάνονται οἱ ποικιλίες πεπόλκα (Ξινόμαυρο), νταμιάν (ντόπια δονομασία ποικιλίας ζοινικάτης ἀπὸ Σέρρας), σέφκα, παμίδι, μοσχάτο Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀιμβούνιγου, ποὺ εἶναι κατάλληλες γιὰ παραγωγὴ ἐρυθρῶν καὶ λευκῶν οἴνων.

ZUSAMMENFASSUNG

Königliche Richter und Tagoi in einer neuen Inschrift
(Kaufverträge über einen Weinberg) aus Zentral-Makedonien.

In dem vorliegenden Beitrag wird eine unedierte Inschrift veröffentlicht, die in die alte Kirche “Himmelfahrt Christi” des Dorfes Asvestario (bei Jannitsa, Zentral-Makedonien) eingemauert ist. Sie enthält den Text von zwei Kaufverträgen (ὠνται) über einen Weinberg, der auf der einen Seite einer rechteckigen Steinplatte aufgezeichnet ist. Die Inschrift wird auf das Ende der Königsherrschaft Philipps V. oder den Beginn der Königsherrschaft des Perseus (also um 180 v.Chr.) datiert. Sie ist die zweite der bisher bekannten makedonischen Inschriften ähnlichen Inhalts, die sich ausschliesslich auf den Kauf eines Weinbergs bezieht. Die meisten von diesen Inschriften sind während der Ausgrabungen von Privathäusern aufgefunden worden, was die Vermutung zulässt, dass sie Abschriften offizieller Urkunden sind. Die Inschrift von Asvestario stand offenbar im Heiligtum der Kome, wo deren Archiv aufbewahrt wurde, sie stellt also das Original dar (wie die Kaufverträge von Mieza und Serrai, die höchstwahrscheinlich auch in öffentlichen Gebäuden augestellt waren).

Im ersten Vertrag treten als Käufer ein gewisser Polyainos, als Verkäufer die (nicht genannte) Frau eines Philagros und ein Boukartas auf, während die besagten Philagros und Boukartas als Besitzer genannt werden (offenbar Vater und Sohn). Der Preis wird auf vierzig Statere bestimmt und zwar nach einem vor königlichen Richtern (βασιλικοὶ δικασταῖ) stattgefundenen Prozess. Als Zeugen (μάρτυρες) werden acht Personen (Brykkaios, Leochares, Andriskos, Philagros, Antigonos, Attinas, Ermos, Sossipas) genannt. Königliche Richter aus Makedonien sind bisher nur in dieser Inschrift bezeugt, deshalb lässt sich über ihren Funktionsbereich bzw. ihre Stellung nichts mit Bestimmtheit sagen.

Nach dem zweiten Vertrag soll Philagros den Weinberg von einem

gewissen Philippos, Sohn des Chionides zum Preis von fünfundvierzig Stateren gekauft haben. Zur Ortsbestimmung wird der Name des Nachbarn Attinas (offenbar Besitzers eines naheliegenden Grundstücks) erwähnt. Als Bürg (βεβαιωτής) wird ein gewisser Nikanor genannt. Anschliessend werden - zur Datierung des Rechtsaktes - die Namen von fünf Tagoi angeführt (Ekagarchos, Eraktor, Menandros, Oloichos und Kertimmas). Die aus Thessalien (aber auch Phokis und Doris) bekannten Tagoi sind in Makedonien auch in den Kaufverträgen von Mieza bezeugt. Wie die bekannte Glosse von Hesych (ταγόναγα· Μακεδονική τις ἀρχὴ) vermuten lässt, war das Amt im alten Kernland des makedonischen Königreiches heimisch; in den Städten des östlich des Axios liegenden Gebietes, das später angeschlossen wurde, werden dagegen die Oberbeamten mit der allgemeinüblichen Beziehung "Archontes" bezeichnet. Die Stadt, die von den genannten fünf Tagoi verwaltet wurde, bleibt ebenso wie die in ihrem Gebiet liegende Kome unserer Inschrift, unbekannt. Man kann an Tyrissa oder Europos denken, die (hohe) Anzahl der fünf Tagoi aber weist auf eine viel grössere Stadt hin, deshalb kommt die Hauptstadt Pella selbst in Betracht.

Beide Verträge beziehen sich offenbar auf denselben Weinberg. Dafür spricht a) dass der im zweiten (gewiss früheren) Vertrag als Käufer genannte Philagros im ersten als Besitzer auftritt, b) dass in beiden der "Nachbar" Attinas genannt wird, c) die Erwähnung der Preise. Die Frage nach dem Inhalt des im ersten Vertrag erwähnten Prozesses vor den königlichen Richtern muss freilich offen bleiben.

Aus den zweiundzwanzig in der Inschrift vorkommenden Namen sind acht hier m.W. zum ersten Mal in der makedonischen Prosopographie bezeugt (Boukartas, Brykkaios, Ekagarchos, Eraktor, Eureias, Ermos, Leochares, Sosiptas), sieben sind verhältnismässig selten (Andriskos, Armenos, Attinas, Balakros, Oloichos, Polyainos, Chionides), während die übrigen sechs (Antigonos, Menandros, Nikanor, Nikolaos, Philagros, Philippos) allgemeinübliche griechische Namen sind.

Π. Χρυσοστόμου Εικ. 1

Π. Χρυσοστόμου Εἰκ. 2

Π. Χρυσοστόμου Εἰκ. 3

Π. Χρυσοστόμου Εικ. 4

Π. Χρυσοστόμου Εικ. 5